

Boris Kuzmić
Zagreb

SLOBODNA (PARNA) DVOJINA U ČAKAVSKIM PRAVNIM TEKSTOVIMA OD 14. DO 18. ST.

UDK: 811.163.42'282.2:34 "13/17"
811.163.42'282.2'366.532 "13/17"

Rukopis primljen za tisak 12.02.2007.

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Milan Mihaljević, Joško Božanić

Autor u članku promatra odnos između množine i dvojine u okviru označavanja parnosimetričnih predmeta ili dijelova tijela. Istraživanje na korpusu čakavskih pravnih tekstova od 14. do 18. st. pokazuje dominaciju oblika množine od 16. st. Slobodna (parna) dvojina od 15. st. upotrebljava se sumativno, naglašavajući zbroj, ukupnost parnosimetričnih dijelova tijela ili predmeta u prirodi, dok se slobodnom množinom podjednako izražava parnost i dvojnost. Od 16. st. dvojina se ne shvaća kao gramatička kategorija broja po značenju, nego isključivo po obliku s novim, množinskim značenjem.

Ključne riječi: *dvojina, množina, čakavština, pravo*

Uvod

Slobodna (parna) dvojina poseban je tip dvojine kojim se označavaju parnosimetrični predmeti sastavljeni od dvaju dijelova ili dijelovi tijela koji tvore prirodni par. Termin slobodne dvojine preuzimam iz Beličeve monografije *O dvojini u slovenskim jezicima* (1932). Navedeni se termin ustalio u ruskoj slavističkoj literaturi, u slovenskoj se literaturi rabi pojam proste (jednostavne) dvojine, a u hrvatskoj se literaturi pojavljuje termin prirodne ili prvobitne dvojine (Simeon 1969: 275).

Prema Beliću (1932: 51) polazna točka u gubljenju dvojine u slavenskih jezika jest gubljenje dvojinskoga značenja u oblicima slobodne dvojine. U najstarijem slavenskom književnom jeziku jedinstvo cjeline u značenju dvojine prevladava nad dvojtstvom dijelova.

Oblici *rȳcě, oči, uši* i dr. počeli su značiti “ruke jednog čovjeka”, “oči jednog čovjeka”, “uši jednog čovjeka” i sl. što je impliciralo da se izraz *rȳcě petra* izjednačio s izrazom *rȳky petra*. Do spomenutog izjednačavanja nije došlo morfološkim miješanjem *rȳky* i *rȳcě* u različitim sintagmama, nego posredovanjem sintaktičkoga značenja sintagme *rȳky ljudii*. Ako je izraz *rȳky ljudii* mogao značiti “obje ruke određenog broja ljudi”, tako je mogao nastati izraz *rȳky petra* u značenju “obje ruke Petrove”. Dvojstvo dijelova u jedinstvu organa koji je pripadao jednoj osobi (*rȳcě petra*) istisnulo je isticanje samo pripadanja organa jednoj osobi, što se može izreći i množinom (*rȳky petra*). Slobodna dvojina bila je prva na udaru kada je u pitanju njezino osnovno značenje: ona više nije označavala dvojину, nego množinu, stoga se usporedno javljaju oblici *rȳcě* i *rȳky* u istom značenju. Kada se imenice koje označavaju parnosimetrične predmete ili dijelove tijela više ne shvaćaju kao cjelina, već se želi naglasiti dvojstvo njihovih dijelova, tada se uz njih stavlja brojevni kvantifikator *dva* (*dva oka* znači jedno, a *oči* drugo). Oblik *oči* prestao je na taj način značiti dvojину koja je prešla na *dva oka* (Belić 1950: 99). Oblici *rȳcě, nozě, oči, uši, pleći, prsi* počeli su značiti množinu utječući svojim nastavkom na nastavke množine. Izjednačavanje izraza *rȳcě petra* = *rȳky petra* provedeno je u svim slavenskim jezicima, osim u lužičkosrpskom jeziku. Zanimljiva je činjenica da slovenski jezik, koji je do danas sačuvao oblike dvojine uz brojevne kvantifikatore *dva* ili *oba*, nema sačuvanih oblika slobodne dvojine, npr. *roke, rok, rokam* itd.

Proces gubljenja slobodne dvojine u staroruskom jeziku započinje tijekom 12. st. Oblici slobodne dvojine dobivaju množinsko značenje vjerojatno još prije prvih ruskih pisanih spomenika (Iordanskij 1960: 42). Slobodna se dvojina gubi na dva načina: prvi se način temelji na istiskivanju dvojninskih oblika i zamjenjivanju množinskima (slov. *ušesa me bolijo*), a drugi je način taj što su dvojniski oblici dobili značenje množine (rus. *uši boljat*). U ruskom jeziku kod nekih je imenica djelovao ili prvi ili drugi način, dok je u slovenskom jeziku prevladao prvi način (Derganc 1993: 210).

Prema mišljenju Žolobova (1998) u staroruskom jeziku u vrijeme prvih pisanih spomenika čuvaju se svi tipovi dvojine. Žolobov kritizira poglede Belića i Iordanskoga koji tvrde da se slobodna dvojina izgubila prije prvih ruskih pisanih spomenika, a svoju tezu potkrjepljuje podacima iz novgorodskih zapisa na brezovoj kori iz 11. i 12. st. u kojima se slobodna dvojina rabila često i dosljedno.

14. stoljeće

U analiziranom korpusu, u imenica sr. i ž. roda slobodna je dvojina u potpunosti iščezla pred množinskim oblicima. Oblici slobodne množine koji označavaju prirodni par u istraženom korpusu ostvaruju se u G sr. roda u primjeru ...a pisar imenom dujam, notar cesarev, pisah ta list kako slišah z *ust*¹ edne i druge strani...(AC, XIII), u A ž. roda u

¹ Ovdje se radi o imenici *usta* koja se nalazi u G mn. Bez obzira na to je li riječ o ustima jednoga čovjeka ili nekoliko ljudi, kao što je slučaj u navedenom primjeru, ona se i u hrvatskoglagoljskim fragmentima iz 11. – 14. st. javlja uvijek u množini (Mihaljević 2004: 628). V. I. Degtjarev (1982: 73) indirektno kritizira poglede A. Belića i M. Brauna koji su smatrali da je množinski oblik tipa *usta* iskonski oblik dvojine. Degtjarev tvrdi da je pluralizacija dvojninskog oblika **oustā* izvršena još u prasl. jeziku. Žolobov i Kryś'ko (2001: 16) slažu se s Degtjarevljevim mišljenjem, tj. množinski oblik imenice *usta* smatraju praslavenskom, a nipošto ne staroslavenskom pojavom. Navedeni oblik u primjeru ne može se smatrati mladom pojavom, nego upravo suprotno – množinski oblik *usta* vjerno zrcali stanje iz prasl. jezika.

primjeru ...i tu pokazaše i daše v *ruke*² gospodinu markezu list ki biše pisan na let božih 1271...(AC, VI) i u L ž. roda u primjerima:

...ki znajahu pravdu i razvodi vsaki nih križ noseći v *rukah*, kažući prave termeni i zlamenja...(AC, VI), ...da pelaju po razvodih i termineh teh 18 starac na pred, vsaki nih križ v *rukah* noseći pravo kako su slišali od starih i držali...(AC, VI), ...i da pelaju pravo po razvodih teh 18 starac naprid, vsaki nih križ v *rukah* noseći, pravo, kako su slišali od starih...(AC, VI), ...i tako vsaki nih križ v *rukah* noseći idoše naprid od posrede valijola drage ravno koronu kažeć i stara zlamenja i gromače...(AC, VI), ...i tako idoše naprid starci, vsaki nih v *rukah* križ noseći od kubi crekvi i tako ravno na ednu rupu...(AC, VI).

Opisujući deklinacijski sustav fragmenata iz tzv. prijelaznog razdoblja hrvatskoga glagoljaštva, između kraja 11. i početka 14. st., Mihaljević (2004: 627–629) dolazi do vrijednih rezultata u istraživanju odnosa između množine i dvojine u tzv. parnih imenica koje označavaju prirodne parnosimetrične predmete: “koliko su god dvojinjski oblici rijetki, može se reći da se u tom razdoblju dvojina kao kategorija dobro čuva jer se rabi uvijek kada je riječ o dva predmeta, stvari ili osobe...ili kada je riječ o jednom paru predmeta.” Usporedba primjera iz čakavskih pravnih tekstova s istovremenim primjerima iz hrvatskostaroslavenskoga jezika³ pokazuje veliku razliku u pogledu gubljenja / čuvanja slobodne dvojine u označavanju parnosimetričnih predmeta.

S pitanjem alterniranja množine i dvojine u izricanju parnosti povezuje se pitanje distributivne množine / dvojine. Distributivnom se zove uporaba jednine ili množine “kad se govori o čemu u pluralu, a k tome još o predmetu, koji svakome pojedinom od onoga, što stoji u pluralu, pripada” (Simeon 1969: 253–254). Pojmu distributivnosti ili raspidijeljenosti, kao obilježenu, suprotstavlja se neobilježeni pojam sumativnosti ili ukupnosti. U sljedećim primjerima distributivnu dvojину zamijenila je množina:

...a pisar imenom dujam, notar cesarev, pisah ta list kako slišah z *ust* edne i druge strani...(AC, XIII), ...ki znajahu pravdu i razvodi vsaki nih križ noseći v *rukah*, kažući prave termeni i zlamenja...(AC, VI), ...da pelaju po razvodih i termineh teh 18 starac na pred, vsaki nih križ v *rukah* noseći pravo kako su slišali od starih i držali...(AC, VI), ...i da pelaju pravo po razvodih teh 18 starac naprid, vsaki nih križ v *rukah* noseći, pravo, kako su slišali od starih...(AC, VI), ...i tako vsaki nih križ v *rukah* noseći idoše naprid od posrede valijola drage ravno koronu kažeć i stara zlamenja i gromače...(AC, VI), ...i tako idoše naprid starci, vsaki nih v *rukah* križ noseći od kubi crekvi i tako ravno na ednu rupu...(AC, VI).

² U prasl. jeziku imenice *a-osnova u A mn. razlikuju se nastavkom -y od imenica *ja-osnova s nastavkom -e u istom padežu. Daljnjim povijesnim razvojem, u hrvatskom jeziku tijekom 11. st. dolazi do promjene -y > -i / -e > -e, a deklinacija *ja-osnova, tj. imenica ž. roda na palatal, istovremeno je utjecala na *a-osnove i pritom prevladala u cijeloj paradigmi, što pokazuju primjeri u kasnijem razdoblju. U prasl. se jeziku A dv. imenica *a-osnova razlikovao od A mn. u nastavku (A dv. -ē: A mn. -y). U navedenom primjeru nastavak -e ne izvodi se iz *jata*, jer tada bi se u korijenu provela druga palatalizacija s mogućim dvostrukim nastavkom (-i / -e), nego se njegovo podrijetlo izvodi iz nastavka -e imenica *ja-osnova u A mn.

³ Termine *hrvatskostaroslavenski* za hrvatsku redakciju staroslavenskoga jezika i hrvatsko-staroslavenski za čakavsko-crkvenoslavenski amalgam preuzimam iz članka *Jezična raslojenost hrvatskoglagoljskih srednjovjekovnih tekstova* (1998) S. Damjanovića.

U sljedećem primjeru čuva se sumativna množina:

...i tu pokazaše i daše v *ruke* gospodinu markezu list ki biše pisan na let božih 1271...(AC, VI).

Osim toga, navedeni primjeri pokazuju da parni dijelovi tijela kao što su *noge, ruke, uši* i sl. kao rečenični objekti mogu pripadati jednom subjektu ili svakom pojedinačnom subjektu od više njih, a pritom ta razlika nimalo ne utječe na izbor gramatičkoga broja bilo u distributivnom ili sumativnom značenju. U istovremenim hrvatskoglagoljskim fragmentima u razdoblju od 11. do 14. st. smjenjuju se distributivna množina i dvojina u omjeru 12:7 što znači da "dvojina još uvijek ima oba značenja koja je imala u starocrkvenoslavenskim tekstovima, tj. i značenje parnosti i značenje dvojnosti" (Mihaljević 2004: 629). Usporedba s čakavskim pravnim tekstovima pokazuje nepodudarnost u uporabi dvojine: značenje parnosti i dvojnosti izražava se samo oblicima množine. Belić (1932: 21–22) je pretpostavljao da je zamjena distributivne dvojine množinom inovacija iz staroslavenskoga jezika koja označava početak raspada dvojine kao kategorije. S Belićevim mišljenjem ne slažu se Žolobov i Krys'ko (2001: 19) ističući da se smjenjivanje dvojninskih i množinskih oblika u uskom krugu imenica u okolini s množinskom subjektno-objektnom osnovicom mora pretpostavljati već u prasl. jeziku.

15. stoljeće

Slobodna se dvojina sačuvala samo u N imenica sr. roda u primjeru ...ali pake gdi se zgodi da se vide kosti ali *pluće*,⁴ ali moždani ali ine koje stvari od života toj se sve ima sagnuti i primiriti...(PS, 40), u D imenica m. roda u primjeru ...jest trinajest samo uzroka za koje otac može po duši uiljiti svoje sinove od baščine...7. kad po osvađenju *roditeljima* uzrokuje teške tratnje...(PS, 49c) i u A i I imenica ž. roda:

...oni koji prodaju meso, tada o Božiću tri dni, a o pokladih tri dni, voljni su meso prodavati brez mire na *oči*, da ne inda...(PS, 107a), ...ki veću čast učiniše daše ga v *ruci* popu pilipu, da on guberni i spravi obet rečenoga oltara...(AC, CLII), ...gospodin bog prikloni *uši* milosti svoje k molitvam učinim i odvrati strašnu sentenciu...(AC, CLII), ...rači se smilovati otac nebeski i pogledati *svojima svetima očima* i umestiti na lone abraamli i plati me pošteno svrh cjeni...(HS, 128).

Većina imenica svih triju rodova nema ni morfološka ni sintaktička obilježja slobodne dvojine, nego upravo suprotno, po svojim morfosintaktičkim obilježjima pripadaju množini. U NA imenica m. i ž. roda⁵ ostvaruje se slobodna množina:

...1. kad sin postavlja *ruke* na *roditelje*...3. kad *ji* osvađuje u kojemu pomankan'ju, koji nije protiva viri, oli poglavici svitovnomu...9. kad zapričuje da *roditelji ne mogu*⁶

⁴ U Akademijinu *Rječniku* (1931: 89) za navedeni oblik imenice navodi se nepoznato postanje.

⁵ U imenica ž. roda u A mn. upotrebljavaju se paralelno dva nastavka: stariji *-i* (< *-y*), koji je vrlo rijedak, i mlađi *-e* (< *-e*), koji se javlja i u kongruentnim pridjevsko-zamjениčkim oblicima.

⁶ Istražujući funkcioniranje dvojine kao elementa gramatičke kategorije broja u jeziku *Petrisova zbornika* (1468) pisanoga hrvatsko-staroslavenskim jezikom, E. Hercigonja opaža za imenicu *roditeli* njezinu pretežitu uporabu u množini na mjestima gdje kontekst zahtijeva dvojino (Hercigonja 1999: 128).

učiniti najpokonju naredbu...(3x, PS, 49c), ...i tu sto libar i osamdeset i daše Katarini u *ruke* i držanie onu zemlu u Tišićih, ka e ot Mikulice bila...(MR), ...poniženo preporučenje ocu i gospodinu Mikuli, opatu zagrebskomu...te ocu za vas spraviti i ta red držati kako vam pridu v *ruke* i po vaših rukah kako e on naredil, da tako učinite...(HS, 262), ...i ja vitko više imenovani dah vinograd više imenovani v *ruke* otcu vikarušu, i da k tomu jur nima nigdor ča govoriti...(AC, XCVIII), ...ne bojeći se gospočke globe, u naš odgovor slobodno da pruži *ruke* svak...(PS, 92a), ...svak ko se namiri da može *ruke* uložiti da se razjagmi u naš odgovor...(PS, 107c), ...oni porotnici esu prosili obiju stranu da im dadu u *ruke* ta dug prez rote načiniti...(AC, LX), ...ke strane tako da su i pustili ta dug nim u *ruke* da ga oni načine prez rote...(AC, LX), ...mi gospodin domša z vladihović...da smo vzeli u *naše ruke* i u naše obarovanje ivaniša grgurića, nega i nega imanie...(AC, XXX), ...mi kanonici...načinismo ta dug i prijasmo te kmete u *naše ruke*...(AC, LXXII), ...mi knez žigmunt frankapan...toga rečenoga kmeta mi uzesmo v *naše ruke* i k tomu spomenusmo se li devociona našega...(AC, LXXVI), ...mi knez žigmunt frankapan...ovo od sada naprid i u veki znemli *naše ruke* naplni i našega ostanka i naših vsih oficijali...(AC, LXIV), ...mi štefan, dujam, martin, jurai, bartol, anž, mikula de frankapani, krčki, senski, modruški i pročaja knez...i da mi iz rečenih posasionih iznamemo *ruke naše* nisko i visoko, kako su naši prvi naredili...(AC, LXXX), ...mi tomaš mogorić...i tu mu mi dasmo našega pristava da gre š nim k nega bližnim i da ih nudi da vzamu v *svoe ruke* svoe pristojane...(AC, CXXX), ...i očemo k sebi pritisnuti vsih onih ki k ne napravi i pomoći prostru *ruke svoje*, zač se ono ne nahodi na vom sviti pohvaleno...(AC, CLI), ...ta ni oblastan ni svobodan blagom zgora pisanim prodati ni odati ni zastaviti v *tuje ruke*, nere opravlati i uživati časnim zakonom jedan do drugoga...(HS, 42), ...ednu stupu i ednu pilu tim istim fratrom remetam odpustiti slobodne imite i sasvima istih malinov, pile i stupe *ruke vaše* van zneti...(AC, XCI), ...to je blago carkve svete Marie, ko bi dano v kaštel v *ruki* Jurku kapitanu...(HS, 188), ...i ošče dasmo v *ruki* rečenomu Jurku ubrus 58, ošče paramenti dvoje, križ jedin...(HS, 188).

Slobodna se množina ostvaruje u G imenica svih triju rodova⁷:

...gdi se zgodi da ostane sirota muška glava nakon *roditelji*, ali je jedan ali jih veće bilo, tada nitkor ne more s pravdom popriti ga ali zdvignuti...(PS, 99), ...5. kad zaside zapinje životu *svoji roditelja*, oli po otrovu oli po drugomu načinu...(PS, 49c), ...kanciler bakarski, po naporučenju od *ust* gospodina tomaša više rečenoga, pred poštovanimi muži...(AC, XLII), ...plovana mošćenički, ki to pisah slišav z *ust* pisanoga Martina i nega ženi Marjeti...(HS, 198), ...da bude tako stati kako se zdolu u nem piše, po nareenju

⁷ Imenice svih triju rodova u G mn. čuvaju morfološki inventar s nastavcima -*o* / -*a* / -*i*. Zanimljiva je morfološka posebnost mlađega nastavka -*a* u G imenica m. roda koji supostoji s nastavkom -*i* iz G mn. imenica *-i-osnova. Prema Jurišiću (1992: 127) potonji se nastavak javlja već u 13. st., a počinje se rabiti, poglavito među čakavcima, zbog veće jezične jasnoće. Nastavak -*a* pojavljuje se u prvoj polovini 14. st. i budući da je dominantniji u štokavskim književnim tekstovima, smatram ga rezultatom štokavskoga utjecaja na čakavske književne tekstove. Navedeni primjeri s imenicama m. roda u G mn. zanimljivi su i zbog toga što im nastavci ne pripadaju primarnoj (-*o*, -*ov*, -*ev*), nego sekundarnoj skupini nastavaka (-*a*, -*i*). U hrvatskoglagoljskim tekstovima 15. st. u G mn. dominantni su nastavci -*o* / -*ov* / -*ev*, nastavak -*i* javlja se relativno rijetko, a nastavak -*a* potpuno izostaje (Damjanović 1984: 92-93).

moem od *moih ust...*(AC, XLII), ...tomuj se jure veće vazeti ne more iz *ruk*, da more mu se u miru postaviti i u dio njegov...(PS, 80b).

U L imenica ž. roda slobodna se množina ostvaruje u sljedećim primjerima:

...i činu dom petra brbirskoga svoičaka moga kamasura i jiliju stipana sina i nemu pušćam vse moe v *rukah* a mater moju činu red moi va to ča ei pustim...(AC, LXXXII), ...mi knez anž frankapan...a po ne semrti selo rečeno budući nam v *rukah* s gospu barbaru našu sestru...(AC, CXL), ...na kom ni sada kmeta, ki e sada pod u matija mataričića v *rukah* a to na čast gospođinu bogu...(AC, CLX), ...i to bje traćeno vse na crkvenom postu po *rukah* kaštalda...(HS, 177), ...da on i nega ostanak da e slobodan i oblastan plno tu kapelu održati i otdavati po *svoih rukah* komu nemu drago...(AC, LXIV), ...kim kumasurom daju vsu moju oblast...i da ministraju vsim moim blagom po *svoih rukah* kako niže naporuju...(AC, LXVII), ...poniženo preporučenje ocu i gospođinu Mikuli, opatu zagrebskomu...te ocu za vas spraviti i ta red držati kako vam pridu v ruke i po *vaših rukah* kako e on naredil, da tako učinite...(HS, 262).

U I imenica ž. roda slobodna se množina ostvaruje u primjeru:

...a ča je voda rvenica ka je *rukami* učinjena, toj je rič gibuća...(PS, 50c).

Odnos između množine i dvojine (mn. : dv.) u NA imenica svih triju rodova govori o dominaciji množinskih oblika uz pojedinačne dvojinke, npr. NA m. r. 3:0 / sr. r. 0:1 / ž. r. 20:3, u GL dvojinke oblici izostaju, dok se u DI dvojinke oblici brojčano gotovo izjednačuju s množinskima, npr. m. r. 0:1 / ž. r. 1:1. Iz navedenih podataka može se zaključiti da se slobodna dvojina najbolje sačuvala u DI imenica, u GL izostaje, a u NA nerijetko se zamjenjuje množinskim oblicima. Postavlja se pitanje zašto je gubitak slobodne dvojine razvojno tekao od GL, preko NAV, a tek je kasnije zahvatio DI imenica (usp. Derganc 1994: 71). Čini se da u istraživanju gubljenja slobodne dvojine u kosim padežima valja krenuti iz najmanje dviju polaznih točaka: prva bi se odnosila na pripadnost imenica određenom deklinacijskom tipu, a druga bi određivala značenje padeža i pokušala odgovoriti na pitanje zašto se pojedine imenice s dvojinke oblicima češće ostvaruju u DI, a ne primjerice u GL, s obzirom na njihovo različito značenje. Krenemo li od prve polazne točke, uviđamo da deklinacijski tip nije presudan u gubljenju slobodne dvojine zato što se ona podjednako gubi u imenica *o-/*jo- ili *a-osnova. Druga polazna točka također nam ne daje odgovor zašto bi se u G kao posvojnime ili L kao mjesnime padežu slobodna dvojina najprije izgubila. Prije nego što pokušam odgovoriti na postavljeno pitanje, valja razmotriti odnos između GL mn. i GL dv. u imenica *o-/*jo-, *a-/*ja-, *i- i *s-osnova u prasl. jeziku. Zanimljivo je primijetiti da se u svim navedenim osnovama, osim *i-osnova m. i ž. roda koje imaju nastavak *-iju / -lju*, u GL dv. pojavljuje samo jedan nastavak *-u*. Pretpostavljam da je promjena nastavka u samo jednom padežu, bilo G ili L, bila presudna da se poremeti čitav odnos u određenom deklinacijskom tipu. Prije promjene nastavka odnos između GL mn. i dv. u prasl. jeziku izgledao je ovako: u imenica *o-/*jo-osnova *-v / -b / -êhv / -ihv : -u*, u imenica *a-/*ja-osnova *-v / -b / -ahv : -u*, u imenica *i-osnova *-ii / -bi / -bhv / -ehv : -iju / -lju* i u imenica *s-osnova *-v / -bhv : -u*. Do promjene u nastavku najprije je moglo doći u L: u imenica bivših *o-/*jo-osnova m. i sr. roda u hrvatskom jeziku početkom 13. st. u L jd. pojavio se nastavak *-u* pod utjecajem bivših *u-osnova (Jurišić

1992: 125) i tada je izraz *po roditelju* pokrivaio značenje L jd. ili L dv. U imenica bivših *a-/*ja-osnova izraz *v ruku* mogao je označavati A jd. ili L dv., a imenice bivših *s-osnova u L jd. pod utjecajem bivših *u-osnova dobivaju nastavak *-u* koji je bio istovjetan onomu iz L dv. Zbog komunikacijskih razloga i veće razumljivosti pisanih tekstova dvojninski nastavak *-u* iz L potpuno iščezava, na njegovo mjesto prodire nastavak iz DI dv., a nastavak *-u* sada označava A ili L jd. navedenih osnova. Budući da je do promjene nastavka došlo u L dv., analogno tomu i u G dv. nestao je nastavak *-u*, nipošto ne zbog komunikacijskih ili sličnih razloga, kao što je bio slučaj s L, nego zato što se u čakavskim književnim tekstovima spomenuti nastavak osjećao stranim u odnosu na štokavske književne tekstove koji ga do danas jedini čuvaju. Najstariji hrvatski pisani spomenici do 15. st. nemaju zabilježenu uporabu L dv. s nastavkom *-u*,⁸ dok se spomenuti nastavak u G dv. čuvao samo u štokavskim književnim tekstovima (usp. Jurišić 1992: 122–148). Gore navedeni razlozi vjerojatno su bili važni u oblikovanju nove paradigme koja je GL slobodne dvojine imenica što označavaju parne predmete ili dijelove tijela zamijenila množinskim oblicima. I prije 15. st. u čakavskim književnim tekstovima oblici GL dv. imenica navedenih osnova s nastavkom *-u* u pisanoj, a poglavito usmenoj komunikaciji, bili su toliko rijetki da su se zamijenili množinskim oblicima koji su bili prihvaćeniji u obje vrste komunikacije. Kada dolazi do onog trenutka kada se prvotni, primarni nastavak u GL dv. promijenio, tada je došlo do gubitka dvojine upravo u tom/tim padežu/padežima, a usporedno s tim to se nije dogodilo s DI, gdje su se primarni nastavnici dvojine, uz promjenu samoglasnika, uglavnom sačuvali u najstarijem polazišnom liku.

Kongruencija imenica s pridjevsko-zamjeničkim oblicima u potpunosti je pravilna bez obzira na gramatički broj. U primjeru ...9. kad zapričuje da *roditelji ne mogu* učiniti najpokonju naredbu... (PS, 49c) broj glagola podudara se s brojem imenice upotrijebljene sumativno. Iz primjera ...rači se smilovati otac nebeski i pogledati *svojima svetima očima* i umestiti na lone abraamli i plati me pošteno svrh cjeni... (HS, 128) razvidno je da se slobodna dvojina ostvaruje kao gramatička kategorija broja po obliku i značenju. Veći broj primjera slobodne dvojine s kongruentnim pridjevsko-zamjeničkim oblicima svakako bi pridonio detaljnijem razlaganju množinsko-dvojninskih odnosa, ali može se pretpostaviti kako se slobodna dvojina nakon 15. st. više ne shvaća kao gramatička kategorija broja po značenju, nego isključivo po obliku s novim, množinskim značenjem.

Proučavajući hrvatskoglagoljske tekstove 14. i 15. st. pisane hrvatskostaroslavenskim jezikom, J. Vince (2004: 600) utvrdila je zakonitost po kojoj se odvija zamjena slobodne dvojine množinom: "dvojina se sačuvala samo kada je riječ o jednom paru, dakle o broju 2, a tamo gdje se radi o umnošku broja 2, on se izražava sumativno, a ne distributivno kao u staroslavenskom." Građa iz *Petrisova zbornika* (1468), hrvatskoglagoljskog neliturgijskog teksta, pisanog hrvatsko-staroslavenskim jezikom, pokazuje kako se oblici dvojine ostvaruju u sumativnoj, ali i distributivnoj uporabi (usp. Hercigonja 1999: 129, 131). U čakavskom književnom jeziku 15. st. dvojina je sačuvana isključivo sumativno:

...ali pake gdi se zgodi da se vide kosti ali *pluće* ali moždani ali ine koje stvari od života: toj se sve ima sagnuti i primiriti, jere se ne mogu sve stvari izimenovati...(PS,

⁸ Prije 15. st. dvojninski se oblici L imenica sr. i ž. roda s nastavkom *-u* potvrđuju u hrvatskoglagoljskim fragmentima, pisanim hrvatskostaroslavenskim jezikom (Mihaljević 2004: 634).

40), ...7. kad po osvađenju *roditeljima* uzrokuje teške tratnje... (PS, 49c), ...oni koji prodaju meso, tada o Božiću tri dni, a o pokladih tri dni, voljni su meso prodavati brez mire na *oči*, da ne inda... (PS, 107a), ...ki veću čast učiniše daše ga v *ruci* popu pilipu, da on guberni i spravi obet rečenoga oltara... (AC, CLII), ...gospodin bog prikloni *uši* milosti svoje k molitvam učinjenim i odvrati strašnu sentenciju... (AC, CLII), ...rači se smilovati otac nebeski i pogledati *svojima svetima očima* i umestiti na lone abraamli i plati me pošteno svrh cjeni... (HS, 128).

Distributivna dvojina nije sačuvana, nego je zamijenjena množinskim oblicima. U A mn. imenica ž. roda ostvaruje se distributivna množina:

...ne bojeći se gospocke globe, u naš odgovor slobodno da pruži *ruke* svak... (PS, 92a), ...svak ko se namiri da može *ruke* uložiti da se razjagmi u naš odgovor... (PS, 107c), ...oni porotnici esu prosili obiju stranu da im dadu u *ruke* ta dug prez rote načiniti... (AC, LX), ...ke strane tako da su i pustili ta dug nim u *ruke* da ga oni načine prez rote... (AC, LX), ...mi kanonici... načinismo ta dug i prijasmo te kmete u *naše ruke*... (AC, LXXII), ...mi štefan, dujam, martin, jurai, bartol, anž, mikula de frankapani, krčki, senski, modruški i pročaja knez... i da mi iz rečenih posasionih iznamemo *ruke naše* nisko i visoko, kako su naši prvi naredili... (AC, LXXX), ...i očemo k sebi pritisnuti svih onih ki k ne napravi i pomoći prostru *ruke svoje*, zač se ono ne nahodi na vom sviti pohvaleno... (AC, CLI), ...ta ni oblašan ni svobodan blagom zgora pisanim prodati ni odati ni zastaviti v *tuje ruke*, nere opravlati i uživati časnim zakonom jedan do drugoga... (HS, 42), ...ednu stupu i ednu pilu tim istim fratrom remetam odpustiti slobodne imite i sasive istih malinov, pile i stupe *ruke vaše* van zneti... (AC, XCI).

Distributivna se množina ostvaruje u L mn. imenica ž. roda:

...kim kumasurom daju vsu moju oblast... i da ministrajru vsim moim blagom po *svoih rukah* kako niže naporuju... (AC, LXVII).

Distributivna množina ostvaruje se i u I mn. imenica ž. roda:

...a ča je voda rvenica ka je *rukami* učinjena, toj je rič gibuća... (PS, 50c).

Sljedeći primjeri pokazuju dominaciju sumativne množine u imenica svih triju rodova u NA:

...1. kad sin postavlja ruke na *roditelje*... kad *ji* osvađuje u kojemu pomankan'ju... (PS, 49c), ...9. kad zapričuje da *roditelji* ne mogu učiniti najpokonju naredbu... (PS, 49c), ...i tu sto libar i osamdeset i daše Katarini u *ruke* i držanje onu zemlu u Tišićih, ka e ot Mikulice bila... (MR), ...poniženo preporučenje oću i gospodinu Mikuli, opatu zagrebskomu... te oću za vas spraviti i ta red držati kako vam pridu v *ruke* i po vaših rukah kako e on naredil, da tako učinite... (HS, 262), ...i ja vitko više imenovani dah vinograd više imenovani v *ruke* oću vikarušu, i da k tomu jur nima nigdor ča govoriti... (AC, XCVIII), ...1. kad sin postavlja *ruke* na roditelje... (PS, 49c), ...mi gospodin domša z vladihović... da smo vzeli u *naše ruke* i u naše obarovanie ivaniša grgurića, nega i nega imanie... (AC, XXX), ...mi knez žigmunt frankapan... toga rečenoga kmeta mi uzemo v *naše ruke* i k tomu spomenusmo se li devociona našega... (AC, LXXVI), ...mi knez žigmunt frankapan... ovo od sada naprid i u veki

znemli *naše ruke* naplni i našega ostanka i naših vsih oficijali...(AC, LXIV), ...mi tomaš mogorić...i tu mu mi dasmo našega pristava da gre š nim k nega bližnim i da ih nudi da vramu v *svoe ruke* svoje pristojane...(AC, CXXX), ...to je blago carke svete Marie, ko bi dano v kaštel v *ruki* Jurku kapitanu...(HS, 188), ...i ošće dasmo v *ruki* rečenomu Jurku ubrus 58, ošće paramenti dvoje, križ jedin...(HS, 188).

Sumativna množina ostvaruje se u G imenica svih triju rodova:

...gdi se zgodi da ostane sirota muška glava nakon *roditelji*, ali je jedan ali jih veće bilo, tada nitkor ne more s pravdom popriti ga...(PS, 99), ...5. kad zaside zapinje životu *svoji roditelja*, oli po otrovu oli po drugomu načinu...(PS, 49c), ...kanciler bakarski, po naporučenju od *ust* gospodina tomaša više rečenoga, pred poštovanimi muži...(AC, XLII), ...plovan mošćenički, ki to pisah slišav z *ust* pisanoga Martina i nega ženi Marjeti...(HS, 198), ...da bude tako stati kako se zdolu u nem piše, po nareenju moem od *moih ust*...(AC, XLII), ...tomuj se jure veće vazeti ne more iz *ruk*, da more mu se u miru postaviti i u dio njegov...(PS, 80b).

Konačno, sumativna se množina ostvaruje u L i I imenica ž. roda:

...i činu dom petra brbirsoga svoičaka moga kamasura i jiliju stipana sina i nemu pušćam vse moe v *rukah* a mater moju činu red moi va to ča ei pustim...(AC, LXXXII), ...mi knez anž frankapan...a po ne semrti selo rečeno budući nam v *rukah* s gospu barbaru našu sestru...(AC, CXL), ...na kom ni sada kmeta, ki e sada pod u matija matariniča v *rukah* a to na čast gospodinu bogu...(AC, CLX), ...i to bje tračeno vse na crkvenom postu po *rukah* kaštalda...(HS, 177), ...da on i nega ostanak da e slobodan i oblastan plno tu kapelu održati i otdavati po *svoih rukah* komu nemu drago...(AC, LXIV), ...poniženo preporučenje ocu i gospodinu Mikuli, opatu zagrebskomu...te oču za vas spraviti i ta red držati kako vam pridu v ruke i po *vaših rukah* kako e on naredil, da tako učinite...(HS, 262), ...a ča je voda rvenica ka je *rukami* učinjena, toj je rič gibuća...(PS, 50c).

Razlika između čakavskoga književnog jezika 15. st. i istovremenih hrvatskoglagoljskih tekstova pisanih hrvatskostaroslavenskim i hrvatsko-staroslavenskim jezikom jest u činjenici da je distributivna dvojnina u potonjim tekstovima još uvijek u uporabi, dok se u čakavskom književnom jeziku 15. st. ona izgubila. Navedeni oblici dvojnine mogu pripadati jednom subjektu ili većem broju njih, a množinski oblici jednom subjektu, svakom pojedinačnom subjektu od nekoliko njih ili se odnose na veći broj subjekata.

16. stoljeće

Slobodna se dvojnina sačuvala samo u A imenica sr. roda i I imenica ž. roda:

...da ja nikomur ne mogu *usti* zavezati da ovo mogu reći dobrom dušom...(AC, CCXVII), ...to se plete u Hlivnju, *očima* vidi moj človik, i oto daje ki mu će pomoći...(IKTV, 29), ...ki bi godir brat brata obsoval nimajuć Boga prid *očima*⁹ svoga aliti tolikoje rekai bratu svomu lažeš...(MBG).

Većina imenica svih triju rodova po svojim morfosintaktičkim obilježjima pripada množini. Slobodna se množina ostvaruje u G imenica sr. i ž. roda:

...i ja to pismo učinih i popisah kako godi sam čul iz nega *ust* pred timi više imenovanimi...(OMD, 8v), ...i veće plemenitih ljudi i tu su vsi slišali od špana z *ust*...(AC, CXCv), ...meju Frankom Tananajem i svojim bratom Ivanom...i ja pr. Martin Grizilić kako slišah iz *ust* zgora imenovanih muži...(OVS, II. 28), ...Martin žakan Martinačić pisah, kako slišah iz *ust* zgora imenovanih...(OVS, III. 12), ...i ja pre Martin Grizilić pravo i verno pisah, kako slišah iz *ust* jedne i druge strani...(OVS, III. 16), ...pisah pravo ta ištument, kako slišah z *ust* od obeh stran...(HGI, 6), ...i ja Jurai Malonić pisah prošen pravo, kako slišah iz *ust* gore rečenoga teštatora pred više rečenimi svedoci...(HGI, 7), ...učinih to pismo pravo i čisto kako slišah ot *ust Maričinih* i pred svedoci zgora pisanimi...(OMP), ...Brte tkalac, Grže Ličanin...pisah ta ištument kako iz *ust* više rečenih slišah...(BG), ...meju Jurjem Diku i meju Martinom Radojićem...ki to zapisah nazoči pred njimi pravo, kako slišah iz *ust* više rečenih gradi 9...(JD), ...i sentencijavamo rečenoga Žgajnara da jima spoznati govorenjem iz *ust svojih* Mikulu Čaljica...(OVS, III. 6), ...da bi se imil rečeni grad razvrići ili meni ga iz *ruk* vzeti zač ni moguće budući v turskoj zemli...(IKTV, 39), ...da su z ocem i z materu mnogo splatili za rečenoga Lovrenca i blaga parat z *ruk* drugih ljudi zneli...(OVS I, I. 19), ...da e to vaša vazda bila humačka plemenščina i pripelivali su gospodu krbavsku staru i nigdar ih nisu znimali z *ruk*...(AC, CLXXXVIII), ...mi juraj gospodin zrinski...i miklouš...i tomu našem danu na potvrjenje dali smo ov naš otvoreni list pod pečati naše i *našeh ruk* podpisanjem u našem gradu...(AC, CCLXXXIV), ...mi juraj knez zrinski...i krištof knez zrinski...i na to mu dasmo ta naš list otvoren pod naše pečate i *ruk naših* podpisanje v ozlju gradu našem...(AC, CCLXXVII), ...mi stepan frankopan...i mi juraj knez...dali smo ov naš otvoreni list pod pečati naše i *naših ruk* podpisanje...(AC, CCLXXX), ...mi juraj knez...i miklouš takajše...i tomu našem danju na potvrjenje dali smo ov naš otvoreni list pod pečate naše i *naših ruk* podpisanje, v našem gradu...(AC, CCLXXXVI), ...da je moj did i moj otac ovu senokošu kupil po zakonu krašičkom i iz *treteh ruk* vazel zač je tu senokošu deržal niki gergur...(AC, CCXCIV).

Slobodna se množina ostvaruje u A imenica sr. i ž. roda:

...budući prišal rečeni Petar i pal na *svoja kolena* i počel njih vsih prošćenja prosit...(OVS I, II. 15), ...rečeni Baliga...kako ga zdignu, tudje reče hvala Bogu bratjo imamo pinez i stavi ti pinezi v *nedra*...(OVS, II. 5), ...da se sastanemo da govorimo na *usta*, mi bismo vele radi ako bi se moglo po vsaki put...(IKTV, 30), ...i razumevši jednu i drugu stran na pisma i na *usta* zato odlučise da vsaki od njih najde jednoga človeka...(OVS, II. 11), ...imiše pred sobom njih pisma i njih tištamenti i štrumenti i sentencije gospode i župan i tolikajše njih govorenja na *usta* do sitosti...(OVS, III. 2), ...razumejući gospodin kapitan i župan i sudac i stareji tužbu i odgovor na *usta* i u pismeh napreda postavljenih

⁹ Iordanskij (1960: 47) tumači kako se oblici *oči* i *uši* u staroruskim spomenicima upotrebljavaju isključivo u dvojini zato što pripadaju deklinacijskom tipu imenica *-osnova koje nemaju množinskih oblika. Ista situacija slijedi u staroslavenskom jeziku gdje su se oblici *oči* i *uši* upotrebljavali u dvojini u distributivnom značenju. Navedeni primjeri u korpusu čakavskih pravnih tekstova iz ranijih i kasnijih stoljeća pokazuju, bez ikakve iznimke, istovjetnu pojavu čuvanja isključivo dvojskih oblika.

odlučiše i sentencijaše...(OVS 1, I. 2), ...razumejući gospodin kapitan i ostali ondi, budući župan i stareji, tužbu i odgovor na *usta* i u pismih napreda postavljenih do sitosti...(OVS 1, I. 3), ...ki rečeni gospodin vicekapitan, razumevši tužbu i odgovor jedne i druge strani po pismih ukazana i na *usta* rečena, odluči i dekreta i rečeni poses oslobodi...(OVS 1, II. 24), ...rečeni Bartol braneći se tištamentom svoje matere, ki tištament budući zadovoljno zaslišan i njega druga govorenja na *usta* i rečenih Verdeži potrebovanje...(OVS 1, II. 29), ...a po ne smarti da bude volna dati ga v *roke* komu bude nei drago...(L, 62), ...pušćam ednoga vola moga naibolega, ki se naide po smarti mojoj, v *roke* mojim sinom, da ga održe...(L, 129), ...nego se damo v *ruke* crikvi i gospodinu z glavami, z marhu i žitkom...(AC, CCLVI), ...na to da bi knez mikloš zriński istomu knezu petru kegleviću to iminje zgora pisano v *ruke* nega dati imal...(AC, CCLIX), ...ja tu dragu i to trsje pušćam v *ruke* moim sinom da je jimaju lipo i dobro guvernati...(L, 129), ...i pri tom dugovanju, kada se gori imenovani pinezi predaše v *ruke* kneza radula daića...(AC, 43), ...gospodinu meni sagda milostivomu da se da v *ruke* Lubiana...(IKTV, 38), ...ne imijući se komu pridati v *ruke* nego gospodinu bogu i majki negovi i bratji svetoga Antona v Lošini...(L, 2), ...a zemlu ka e v Jadrošinskom i na zgavji ograde kol masline, pušćam ju v *ruke* Martinu Sladiniću, mojemu netjaku...(L, 2), ...ja ju pušćam na nogah v *ruke* mojim sinom i z onim zavezom kako sam ga ja držal...(L, 129), ...daje i kunseliva Tomiću rečenomu v *ruke* od sada do pet let...(L, 54), ...pušćam trsje moje ko e na Plesci i na Smričevi dražici v *ruke* mojoj ženi Petrici, da ga ona odarži i governa...(L, 62), ...vse to pušćam v *ruke* momu sinu Matiju i mojoj hčeri Antoni i Gašparu netjaku...(L, 109), ...pušćam zemlu i trsje ko e moje na Portulah v *ruke* moim sinom i Jivanu i Matiju, da bude njihovo libero franko...(L, 109), ...a to rečeno stanje pušćam v *ruke* moga sina Marka...(L, 118), ...da ima depozitati v *ruke* meni popu Mikuli, nodaru kako se udrži po kanceliriji...(L, 138), ...mi knez brnardin frankapan...da rečeni grad iskupuemo i oslobajamo i v *naše ruke* vzesmo od rečenoga grgura štefkovića...(AC, CCXIII), ...mi štefan frankapan...i ostanku njegovu va veki ov naš otvoren list pod pečat našu i *naše ruke* podpisanje v ozlju...(AC, CCLXXIX), ...mi juraj knez...na koje svidočastvo ta naš list pod pečat našu i *ruke naše* podpisanjem tim počtovanim fratrom dali smo...(AC, CCLXXXVII), ...mi štefan frankapan...dasmo im ta naš list otvoreni pod naš navadni pečat i *ruke naše* podpisanjem...(AC, CCLXXXVIII), ...preporučamo našu dušu Bogu vikovičnemu...tako ju zopet dobrovolnim zakonom izručamo i v *ruke njegove* predajemo...(AC, CCLXXIV), ...mi miklouš...na kom listu biše njega milost navadni visući pečat i njih milosti *vlašće ruke* podpisanje...(AC, CCLXXXIII), ...obe parte jesu dobrovoljnim načinom se konprometili i v *ruki* rečenomu gospodinu i sudcem zručili...(OVS, II. 4), ...da nam gospodin cesar list, kada nas prie v *svoe ruki* od Favalića...(VPZ 1, 2-15).

Slobodna se množina ostvaruje u L imenica ž. roda:

...pak narejuem da ona zadušćina ku je pustil moj pokoini otac v kalamići Žuntičinu, ja ju pušćam na *nogah* v *ruke* mojim sinom...(L, 129), ...i jošće ostaje v *rukah* u Pera rečenoga libar 70 za intrade...(L, 102), ...a te rečene ovce da imaju stati v *rukah* moe obiteli...(L, 1), ...a Anton rečeni, nahodeći svojih pravi, ke nega pritende v *rukah* rečene eredi pokoiņoga Matia, edna i druga stran dobrovolno čine za se...(L, 158), ...da e gospodin gašpar turčić v uzi v *rukah* v hiži počtovanoga gospodina pavla

polovića...(AC, CLXXXI), ...i ja da bih svoju dušu imil djavlu v *rukah* ne bih je imil čim skupiti...(AC, CCXXII), ...va no vrime rečena stran totuševina v *rukah* istinoga kneza mikloša zrinskoga bila bi...(AC, CCLIX), ...odlučeno bi da v *rukah* rečenoga ferenca klinčića ostane...(AC, CCLXXV), ...rečena gospa Ana udova, ako bi se ča v *rukah* nje moglo najti te takove gibuće marhe...(AC, CCLXXV), ...potvarjujem taštament moga pokoinoga brata Matia zaradi stanja negova ko stanje est v *rukah* moih...(L, 118), ...tere ote imiti u *nih rukah* vse brode na savi...(AC, CCXXII), ...i tako osta v *rukah rečenih* ivana klinčića i mihalja mihaljevića i da ju vladaju kako sami svoje vlastovito iminje...(AC, CCLXXV), ...ki bi sam v *svoih rukah* kral zapada marak 10...(VPZ 1, 3-3).

Konačno, slobodna se množina ostvaruje u I imenica sr. i ž. roda:

...i da ga vze ta miser Ladoviko za brata i za kuma i reče sam *svojimi usti* da je plaćen i preplaćen...(OVS, III. 9), ...oblastju našom nam od istih stran v dugovanju *nih* rečenom kripostju istinih listov obitnih zaveznih, *rukami* *nih* podpisanih i pečati *nih* navadnimi zaisćaćenih...(AC, CCLIX), ...mi juraj i krištof, knezi zrinski...i na to mu dasmo ta naš otvoren list, našimi pečati zapečaćen i *našimi se rukami* podpisasmo...(AC, CCLXXI), ...mi juraj i krištof, knezi zrinski...tomu našem danju na potvrđenje dali smo ov naš otvoren list na kom naši pečati vise, i *našimi rukami* podpisasmo se...(AC, CCLXXIII), ...mi juraj i krištof, knezi zrinski...našemu danju na potvrđenje rečenomu paulu babonosiću dasmo ta naš otvoren list, pod naše pečati i *našimi rukami* podpisasmo se...(AC, CCLXXVI), ...knez mihal herendić i knez juraj hreljac *svojemi se rukami* podpišaše i svoje pečate na ovu sentenciju postavise...(AC, CCXCIV), ...i oni ki pisati znaju položivši navadne svoje pečati *svojimi se vlašćimi rukami* podpisali po imeni bartol dijak juričić, juraj švarački, ivan severšić...(AC, CCLXXIV).

Odnos između množine i dvojine (mn. : dv.) pratimo brojčano i u postotcima u sljedećim padežima: u G imenica sr. roda (11:0, 100 % : 0 %) i ž. roda (8:0, 100 % : 0 %), u A imenica sr. roda (9:1, 90 % : 10 %) i ž. roda (24:0, 100 % : 0 %), u L imenica ž. roda (13:0, 100 % : 0 %) i I imenica sr. roda (0:1, 0 % : 100 %) i ž. roda (6:2, 75 % : 25 %).

Kongruencija imenica s množinskim pridjevsko-zamjeničkim oblicima u potpunosti je pravilna. U jednom primjeru ostvaruje se pravilna kongruencija imenice sa zamjenicom u množini, ali zamjenica se s imenicom ne podudara oblično prema opreci palatalno ~ nepalatalno, nego po smislu: ...da nam gospodin cesar list, kada nas prie v *svoe ruki* od Favalića...(VPZ 1, 2-15).

Čakavski književni tekstovi 14. i 15. st. nisu sačuvali distributivnu dvojina. U čakavskim književnim tekstovima 16. st. dvojina se može izraziti i sumativno, npr. ...to se plete u Hlivnju, *očima* vidi moj človik, i oto daje ki mu će pomoći...(IKTV, 29), i distributivno: ...da ja nikomur ne mogu *usti* zavezati da ovo mogu reći dobrom dušom...(AC, CCXVII), ...ki bi godir brat brata obeval nimajuć Boga prid *očima* svoga aliti tolkoje rekai bratu svomu lažeš...(MBG).

Sljedeći primjeri u G imenica sr. i ž. roda čine oblike množine upotrijebljene sumativno:

...i ja to pismo učinih i popisah kako godi sam čul iz nega *ust* pred timi više imenovanimi...(OMD, 8v), ...i veće plemenitih ljudi i tu su vsi slišali od špana z

ust...(AC, CXCIV), ...i ja Jurai Malonić pisah prošeh pravo, kako slišah iz *ust* gore rečenoga teštatora pred više rečenimi svedoci...(HGI, 7), ...učinih to pismo pravo i čisto kako slišah ot *ust Maričinih* i pred svedoci zgora pisanimi...(OMP), ...i sentencijavam rečenoga Žgajnara da jima spoznati govorenjem iz *ust svojih* Mikulu Čaljčica...(OVS, III. 6), ...da bi se imil rečeni grad razvrići ili meni ga iz *ruk* vzeti zač ni moguće budući v turskoj zemli...(IKTV, 39).

Sumativna množina ostvaruje se u A imenica sr. i ž. roda:

...budući prišal rečeni Petar i pal na *svoja kolena* i počel njih vsih prošćenja prosit...(OVS I, II. 15), ...rečeni Baliga...kako ga zdignu, tudje reče hvala Bogu bratjo imamo pinez i stavi ti pinezi v *nedra*...(OVS, II. 5), ...nego se damo vu *ruke* crikvi i gospodinu z glavami, z marhu i žitkom...(AC, CCLVI), ...na to da bi knez mikloš zrinski istomu knezu petru kegleviću to iminje zgora pisano v *ruke* nega dati imal...(AC, CCLIX), ...i pri tom dugovanju, kada se gori imenovani pinezi predaše v *ruke* kneza radula daića...(AC, 43), ...gospodinu meni sagda milostivomu da se da v *ruke* Lubiana...(IKTV, 38), ...a zemlu ka e v Jadrošinskom i na zgavji ograde kol masline, puščam ju v *ruke* Martinu Sladiniću, mojemu netjaku...(L, 2), ...daje i kunseliva Tomiću rečenomu v *ruke* od sada do pet let...(L, 54), ...puščam trsje moje ko e na Plesci i na Smričevi dražici v *ruke* mojoj ženi Petrici, da ga ona odarži i governa...(L, 62), ...vse to puščam v *ruke* momu sinu Matiju i mojoj hćeri Antoni i Gašparu netjaku...(L, 109), ...puščam zemlu i trsje ko e moje na Portulah v *ruke* moim sinom i Jivanu i Matiju, da bude nihovo libero franko...(L, 109), ...a to rečeno stanje puščam v *ruke* moga sina Marka...(L, 118), ...da ima depozitati v *ruke* meni popu Mikuli, nodaru kako se udrži po kancelirii...(L, 138), ...mi knez brnardin frankapan...da rečeni grad iskupemo i oslobajamo i v *naše ruke* vzesmo od rečenoga grgura šefkovića...(AC, CCXIII), ...mi štefan frankapan...i ostanku njegovu va veki ov naš otvoren list pod pečat našu i *naše ruke* podpisanje v ozlju...(AC, CCLXXIX), ...mi juraj knez...na koje svidočastvo ta naš list pod pečat našu i *ruke naše* podpisanjem tim počtovanim fratrom dali smo...(AC, CCLXXXVII), ...mi štefan frankapan...dasmo im ta naš list otvoreni pod naš navadni pečat i *ruke naše* podpisanjem...(AC, CCLXXXVIII), ...preporučamo našu dušu Bogu vikovičnemu...tako ju zopet dobrovolnim zakonom izručamo i v *ruke njegove* predajemo...(AC, CCLXXIV), ...mi miklouš...na kom listu biše njega milost navadni visući pečat i njih milosti *vlašće ruke* podpisanje...(AC, CCLXXXIII), ...da nam gospodin cesar list, kada nas prie v *svoe ruki* od Favalića...(VPZ I, 2-15).

Sumativna množina ostvaruje se u L imenica ž. roda:

...pak narejuem da ona zaduščina ku je pustil moj pokoini otac v kalamići Žuntičinu, ja ju puščam na *nogah* v *ruke* mojim sinom...(L, 129), ...i jošće ostaje v *rokah* u Pera rečenoga libar 70 za intrade...(L, 102), ...da e gospodin gašpar turčić v uzi v *rukah* v hiži počtovanoga gospodina pavla polovića...(AC, CLXXXI), ...i ja da bih moju dušu imil djavlu v *rukah* ne bih je imil čim skupiti...(AC, CCXXII), ...va no vrime rečena stran totuševina v *rukah* istinoga kneza mikloša zrinskoga bila bi...(AC, CCLIX), ...odlučeno bi da v *rukah* rečenoga ferenca klinčića ostane...(AC, CCLXXV), ...rečena gospa Ana udova, ako bi se ča v *rukah* nje moglo najti te takove gibuće marhe...(AC, CCLXXV), ...potvarjujem taštament moga pokoinoga brata Matia zaradi stanja negova

ko stanje est v *rukah moih*...(L, 118), ...tere ote imiti u *nih rukah* vse brode na savi...(AC, CCXXII).

Konačno, sumativna se množina ostvaruje i u I imenica sr. roda:

...i da ga vze ta miser Ladoviko za brata i za kuma i reče sam *svojimi usti* da je plaćen i preplaćen...(OVS, III. 9).

Distributivnu množinu u G imenica sr. i ž. roda čine sljedeći primjeri:

...meju Frankom Tananajem i svojim bratom Ivanom...i ja pr. Martin Grizilić kako slišah iz *ust* zgora imenovanih muži...(OVS, II. 28), ...Martin žakan Martinačić pisah, kako slišah iz *ust* zgora imenovanih...(OVS, III. 12), ...i ja pre Martin Grizilić pravo i verno pisah, kako slišah iz *ust* jedne i druge strani...(OVS, III. 16), ...pisah pravo ta ištument, kako slišah z *ust* od obeh stran...(HGI, 6), ...Brte tkalac, Grže Ličanin...pisah ta ištument kako iz *ust* više *rečenih* slišah...(BG), ...meju Jurjem Diku i meju Martinom Radojićem...ki to zapisah nazoči pred njimi pravo, kako slišah iz *ust* više *rečenih* gradi 9...(JD), ...da su z ocem i z materu mnogo splatili za rečenoga Lovrenca i blaga parat z *ruk* drugih ljudi zneli...(OVS I, I. 19), ...da e to vaša vazda bila humačka plemenščina i pripelivali su gospodu krbavsku staru i nigdar ih nisu znimali z *ruk*...(AC, CLXXXVIII), ...mi juraj gospodin zrinski...i miklouš...i tomu našem daniu na potvrđenje dali smo ov naš otvoreni list pod pečati naše i *našeh ruk* podpisanjem u našem gradu...(AC, CCLXXXIV), ...mi juraj knez zrinski...i krištof knez zrinski...i na to mu dasmo ta naš list otvoren pod naše pečate i *ruk naših* podpisanje v ozlju gradu našem...(AC, CCLXXVII), ...mi stepan frankopan...i mi juraj knez...dali smo ov naš otvoreni list pod pečati naše i *naših ruk* podpisanje...(AC, CCLXXX), ...mi juraj knez...i miklouš takajše...i tomu našem danju na potvrđenje dali smo ov naš otvoreni list pod pečate naše i *naših ruk* podpisanje, v našem gradu...(AC, CCLXXXVI), ...da je moj did i moj otac ovu senokošu kupil po zakonu krašičkom i iz *tretih ruk* vazel zač je tu senokošu deržal niki gergur...(AC, CCXCIV).

Distributivna množina ostvaruje se u A imenica sr. i ž. roda:

...da se sastanemo da govorimo na *usta*, mi bismo vele radi ako bi se moglo po vsaki put...(IKTV, 30), ...i razumevši jednu i drugu stran na pisma i na *usta* zato odlučiše da vsaki od njih najde jednoga človeka...(OVS, II. 11), ...imiše pred sobom njih pisma i njih tištamenti i štrumenti i sentencije gospode i župan i tolikajše njih govorenja na *usta* do sitosti...(OVS, III. 2), ...razumejući gospodin kapitan i župan i sudac i stareji tužbu i odgovor na *usta* i u pismeh napreda postavljenih odlučiše i sentencijaše...(OVS I, I. 2), ...razumejući gospodin kapitan i ostali ondi, budući župan i stareji, tužbu i odgovor na *usta* i u pismih napreda postavljenih do sitosti...(OVS I, I. 3), ...ki rečeni gospodin vicekapitan, razumevši tužbu i odgovor jedne i druge strani po pismih ukazana i na *usta* rečena, odluči i dekreta i rečeni poses oslobodi...(OVS I, II. 24), ...rečeni Bartol braneći se tištamentom svoje matere, ki tištament budući zadovoljno zaslišan i njega druga govorenja na *usta* i rečenih Verdeži potrebovanje...(OVS I, II. 29), ...a po ne smarti da bude volna dati ga v *roke* komu bude nei drago...(L, 62), ...puščam ednoga vola moga naibolega, ki se naide po smarti mojoj, v *roke* mojim sinom, da ga održe...(L, 129), ...ja tu dragu i to trsje puščam v *ruke* moim sinom da je jimaju lipo i dobro

guvernati...(L, 129), ...ne imijući se komu pridati v *ruke* nego gospodinu bogu i majki negovi i braćji svetoga Antona v Lošini...(L, 2), ...ja ju pušćam na nogah v *ruke* mojim sinom i z onim zavezom kako sam ga ja držal...(L, 129), ...obe parte jesu dobrovoljnim načinom se konprometili i v *ruki* rečenomu gospodinu i sudcem zručili...(OVS, II. 4).

Distributivna množina ostvaruje se u L imenica ž. roda:

...a te rečene ovce da imaju stati v *rukah* moe obiteli...(L, 1), ...a Anton rečeni, nahodeći svojih pravi, ke nega pritende v *rukah* rečene eredi pokoinoga Matia, edna i druga stran dobrovolno čine za se...(L, 158), ...i tako osta v *rukah rečenih* ivana klinčića i mihalja mihaljevića i da ju vladaju kako sami svoje vlastovito iminje...(AC, CCLXXV), ...ki bi sam v *svojih rukah* kral zapada marak 10...(VPZ 1, 3-3).

Konačno, distributivna množina ostvaruje se i u I imenica ž. roda:

...oblastju našom nam od istih stran v dugovanju nih rečenom kripostju istinih listov obitnih zaveznih, *rukami* nih podpisanih i pečati nih navadnimi zaisčaćenih...(AC, CCLIX), ...mi juraj i krištof, knezi zrinski...i na to mu dasmo ta naš otvoren list, našimi pečati zapečaćen i *našimi se rukami* podpisasmo...(AC, CCLXXI), ...mi juraj i krištof, knezi zrinski...tomu našem danju na potvrjenje dali smo ov naš otvoren list na kom naši pečati vise, i *našimi rukami* podpisasmo se...(AC, CCLXXIII), ...mi juraj i krištof, knezi zrinski...našemu danju na potvrjenje rečenomu paulu babonosiću dasmo ta naš otvoren list, pod naše pečati i *našimi rukami* podpisasmo se...(AC, CCLXXVI), ...knez mihal herendić i knez juraj hreljac *svojemi se rukami* podpisaše i svoje pečate na ovu sentenciju postaviše...(AC, CCXCIV), ...i oni ki pisati znaju položivši navadne svoje pečati *svojimi se vlašćimi rukami* podpisali po imeni bartol dijak juričić, juraj švarački, ivan severšić...(AC, CCLXXIV).

Navedeni oblici dvojine mogu pripadati jednom subjektu ili jednom od nekoliko subjekata, a množinski oblici jednom subjektu, jednom od većeg broja njih ili pripadaju većem broju subjekata.

U hrvatskoglagoljskim tiskanim brevijarima 15. i 16. st. poglavito je česta i dosljedna uporaba dvojskih oblika uz dijelove ljudskoga tijela što dolaze u paru (Jurčević 2002: 161–162). Jurčević tvrdi kako su prevoditelji i priređivači hrvatskoglagoljskih tekstova dobro razlikovali ulogu dvojine od množine što pokazuju primjeri *nozi moi* : skorê *nogi ihъ*, pod *nozê* ego : pod *nogi* naše, v *dêlêhъ ruku* ego : po *dêlom ruku ihъ*, *rukama moima* : vsplecite *rukami*, *ustnama moima* : g(lagol)aše *ustnami*. Dvojina je kao gramatički broj upotrijebljena sumativno i označava dvojnost dijelova ljudskog tijela, međutim, kada se radi o distributivnoj uporabi i izricanju parnosti, tada se više ne upotrebljavaju dvojski, već množinski oblici.

17. stoljeće

Slobodna se dvojina, u sumativnoj uporabi, čuva samo u dva primjera u L i I imenica ž. roda:

...zemlje generalske imaju se onim pri *rukuh*¹⁰ ostaviti koji su je do sada ladali i delali...(SHK 2, CCXXXIV), ...ljubeznivi štavče nemoj se začuditi ako pred *očima* t' ostavljam u ovih knjigah z mojom rukom prepisan zakon tersatski...(TZ, 2r).

Slobodna množina, upotrijebljena je sumativno i distributivno, a ostvaruje se u G imenica sr. i ž. roda:

...pisah pravo i verno kako čuh iz *ust* rečenoga Ivana Rafaelića...(SHK 1, CCLXXII), ...od ženi pokojnoga rečenoga župana Antona...pisah pravo kako slišah iz *ust* više pisane i pred svedoki...(AR), ...pisah pravo ta škrit kako slišah iz *ust* više pisaneh i pred svedoki na prežente...(VB 1), ...pisah pravo kako čuh iz *ust njihovih* pred svidoci zgora pisanimi...(SHK 2, XX), ...zač naši prvi i mi još kad sasac od naših mater *usta* uzmemo prece tada na vernost njih cesarove i kraljeve svitlosti...(BV), ...dajem Matiju zgora pisanomu...paki 6 ovac na pol od više do tri leta, da mu se ne mozite z *ruk* zneti...(L, 259).

Distributivna i sumativna množina ostvaruju se u D imenica ž. roda:

...i porat nas od svake sile razbojev i halavanj čuvati i te takove udilje k *rukam* zeti kapitanu ali porkulabu obznani... (VU, 2v), ...dužni su tlaku i delavce ki meštrom k *rukam* daju i nose budi kamenje i japno ali drivje...(VU, 6r), ...takajše su dužni pomoći k *rukam* davati...(VU, 6r), ...ja Stanko i Ive Švabići...tako da smo mi vsi gore imenovani skupa gore rečenu sumu pinez, viljahan i kuplenik pšenice k *našem rukam* uredno i pošteno prijeli...(LŠ).

Distributivna i sumativna množina ostvaruju se u A imenica sr. i ž. roda:

...nego toliko da reče...i govoreći da će pojti kraljevoj svitlosti i pred njega na *kolena* pasti govoreći...(SHK 1, CCLXXII), ...od velika zla nagutja i straha padamo na *kolina* s plačnimi suzami...(SHK 3, LXVII), ...i oću pasti pred kraljevu svitlost na *noge* i oću reći...(SHK 1, CCLXXII), ...ku dotu da u *ruke* rečenemu Antonu Barkoviću...(MD), ...da naš župan ima zapisivati sve ča se udušije na ime od skule po njega *ruke* ali prokuratorih...(PBSS), ...ja preja prepisah u ove knjige na harte 51 i u harte 61 lego ova mi pridu pod *ruke* keh skupa z riparum od l. 25...(TZ, 2v), ...i to da gre Periću u *ruke* k Škrivaniću...(L, 272), ...ke pineze imaju platiti polovicu o Miholji, a drugu polovicu o Božiću i u *ruke* dati našem prefektušu...(KL 1), ...pošli su i ostalo pojagmili i meni ga ni ništare v *ruke* došlo...(SHK 2, X), ...i sa družinom povernuh ono malo dobra, ča smo vzeli i dali v *ruke* gospodinu komesaru, kako oni znadu ki su prieli...(SHK 2, XX), ...dajem na znanje svim i komu se dostoji i v kih poštovanih *ruke* ovi moj otvoreni slobodni list dojde...(SHK 2, LXVI), ...ordinanc poštovanoj občini draganičkoj u *ruke*...(SHK 2, CCIII), ...dah ja ta moj list slobodni pod moj pečat i *moje ruke* podpisanje...(SHK 2, LXVI), ...mi volfan frankopan...na tomu dasmo ovi naš list pod naš pečat i *ruke naše vlašče* podpisanje...(PHL, IV), ...da niktör nima izvan kneza

¹⁰ U Akademijinu *Rječniku -h* u obliku *rukuh* smatra se znakom dužine (*Rječnik* 1955: 257). Pretpostavljam da je moguće objašnjenje i ono koje polazi od toga da je nastavak *-u* u čakavskim književnim tekstovima shvaćen kao stran element, prihvaćen pod utjecajem štokavskih književnih tekstova, stoga je ovdje *-h* dodan samo kao pravopisni znak. Vrlo je upitno govoriti o izvršenom utjecaju L mn. imenica ž. roda na spomenuti oblik.

Mamule k onoj zemli *ruke nikakove* i da ima od svih u noj zemlu miran biti...(PHL, IV), ...gospodine biskupe...kako branitelju duš i karvi naše, kušujući *posvećene ruke* v. p. g. ponizne i pokorne sluge...(SHK 3, LXXII), ...uzradujte nas tužnih jednim radostnim listakom, *ruke v. presvitle* ljubimo...biskupu Selišćeviću...(SHK 3, LXVII), ...od koga po nijedan način ne moremo ni današnji dan statuta i protokola u *svoje ruke* jimati...(FV), ...isto leto su našli aki bi ki stegnul, ale dal *ruki* na kakovo oružje, na kega si budi drago, pada penu l. 4...(MZ, 249), ...postaviše svega starešinu na leto greduću suca Gržeta Pričevića i daha mu braščenu v *ruki* da governa kako bole zna...(V, f. 3r), ...postaviše svoga starešinu na sopeta župana Petra Serga na leto greduću i daomu v *ruki* braščenu i skrb da governa...(V, f. 8v), ...prejsmo za našega starešinu Valetau Zrenščaka i daho mu v *ruki* rečenu braščinu...(V, f. 9r), ...i postavihu starešinu mene popa Bartula Bulić i daho mu v *ruki* kvadernu...(V, f. 73r), ...i postaviše svega starešinu pre Baretu Bulića ja i daho mu v *ruki* kvadernu braščenu...(V, f. 81r), ...i postaviho svoga starešinu na leto greduće Jadreta Banića i daho mu v *ruki* braščenu da governa...(V, f. 18r), ...i postavihu svoga starešinu na leto greduće sopeta Mihela Zrenščaka i daše mu v *ruki* kvadernu...(V, f. 69r), ...i osta sopeta Mihel Zrnščak na leto greduću i daše mu v *ruki* kvadernu braščenu...(V, f. 70r), ...i postaviše svoeg starešinu na sopeta Mihela Zrnščaka i daše mu v *ruki* kvadernu...(V, f. 72r), ...i postavihu za svega starešinu na sopeta mene popa Bartula Bulića na letu greduću i daho mi kvadernu v *ruki* i skr veliku...(V, f. 80r), ...i postaviše mene pre Baretu za svega starišunu na sopeta na leto greduću i daho mi v *ruki* kvadernu i braščenu vsu...(V, f. 83r), ...i drugoga imijaše, ubrusi i rubci i ručniki za *ruki* i šivanih listo i tankih...(TSI, 1), ...Ivan zruči tu zemlju temu Tomiću od danas v *ruki* napred da ju mozi uživat...(HGI, 18).

Distributivna i sumativna množina ostvaruju se u L imenica sr. i ž. roda:

...zato jesmo de novo pred njih cesarovu i kraljevu svitlost etc. naše ablegate van poslali proseći na *kolenih* klječeć ponizno...(BV), ...nitko da ne ima nositi klobuke ali kape na svitovnu, nego čarne na latinsku...srebnim na *parsi*, ni bičve modre...(C, 4), ...imaju bit razlučene i razdeljene, kako i pervo, po *rukah* od deset starejih i dveh sudac po pošibiltade...(MZ, 264), ...kako se razumi u senjskih pismih i pri *rukah* jimajućih svidočbinah i poglavaraskih odlukah, je Vlahom, nego na dobru volju...(SHK 2, CLXVII), ...kako v. ekscelencija jesu zadovolno informani, budući ga na prostanje tri puta jimali u *rukah*...(SHK 3, LIV).

Konačno, distributivna i sumativna množina ostvaruju se i u I imenica sr. i ž. roda:

...barem da bi ako bi mogli zazvati *ustmi* skrušenim sarcem ime Isusovo, i ako ne bi mogli *ustmi* sarcem da bi ga bogoljubno zazvali...(2x, IBKS), ...i da ima bit čist tilom, trizam *ustmi* da ne ima igrati na zare niti na karte...(MBB, 1), ...slezenica soldini 4, utrobica soldini 4, a glava z *nogami* soldini 4, a to pod penu l. 2...(PZOV, 4), ...vsi da su dužni služiti i na svojem mestu ostatici, doklam je godar neprijatelj med *rukami*, i dokle su sredi skupni...(SHK 2, CLXXVII), ...i mi zgora rečeni komisari za više veruvanje i bolje tverdnje podpisasmo se *našimi rukami* i pečate naše postavismo...(BKU), ...ki svi zgora imenovani gospoda, oficijenti i poglaviti ljudi postavše na ovo pismo njihove pečate i *njihovimi rukami* podpisaše...(SHK 2, CLXVII).

Primjeri pokazuju posvemašnju dominaciju množinskih oblika u svim padežima, a u onim padežima gdje supostoje množinski i dvojinski oblici pratimo brojčan odnos 3:1 ili 75 % : 25 % (L mn. : L dv.) i 4:1 ili 80 % : 20 % (I mn. : I dv.). Dvojinski oblici pripadaju jednom subjektu ili većem broju njih, a množinski jednom subjektu ili jednom od većeg broja subjekata.

Kongruencija imenica s množinskim pridjevsko-zamjeničkim oblicima u potpunosti je pravilna.

18. stoljeće

Slobodna se dvojina, upotrijebljena sumativno, čuva samo u jednom primjeru u L imenica ž. roda:

...ki je meni odgovoril da ima dva lista njihova u *rukuh*¹¹ da će jih pokazat...(SHK 3, CLXXXVII).

Slobodna se množina, upotrijebljena sumativno i distributivno, ostvaruje u G imenica ž. roda u sljedećim primjerima:

...potverdi se, kak takaj mi gori imenovani i niže podpisani *naših lastovitih ruk* križ potverdismo...(LIF).

Distributivna i sumativna množina ostvaruju se u A imenica sr. i ž. roda:

...kada se štije matrikula svi kleknu na *kolina* i po naredbi s. c. r. zlamenuju se govoreći...(MBSK), ...da pridaje naiparvo dušu svoju u *ruke* Stvoritelja svemogućega Boga, a tilo svoje materi zemlji...(TK, 3), ...ki je meni moj brat abat i njim njihovi prijatelji u Riku slali i dali jih u *ruke* Laliću i njegovoj družini...(SHK 3, CLXXXVII), ...i te rečene libre 9 šubito je zbrojil rečeni kupac u *ruke* rečenim prodavcem, a priženti mene nodara i svidoci niže pisani...(HGI, 40), ...naš Isukarst jedino rođeni sin tvoj nije se uzbojja u *ruke* pridati ubojic, i križa podniti mučenija koji s tobom žive...(MBSK), ...mi hanibal...dasmo rečenim selcem Jeseničkim ovu našu patentu pod *ruke naše* podpisanja i velikoga pečata našega tvrdujemo...(SHK 3, CXXXVIII), ...i na te zakone niže pisane da nam Gospodin Cesar list, kad nas prije u *svoje ruke* od Favaljsi...(VPZ 2, 2-15).

¹¹ U Akademijinu *Rječniku* (1955: 257) navodi se samo jedan primjer uporabe nastavka *-u* u L dv. imenice *ruka* prije 18. st. u korpusu čakavskih književnih tekstova, a riječ je o izrazu *po ruku* iz *Lekcionara Bernardina Spličanina* (1495). Ostali primjeri iz Akademijina *Rječnika* pripadaju isključivo štokavskim književnim tekstovima: u 17. st. M. Divković u *Nauku karstianskom* (1611) rabi izraz *u ruku* za L dv., a u 18. st. isti izraz nalazi se u J. Kavanjina, A. Bačića, F. Lastrića, E. Pavića, L. Terzića i A. Kanižlića. Maretić je u slavonskih (1910: 166) i dalmatinskih štokavskih pisaca 18. st. (1915: 219) našao potvrde za GL dv. imenica *noga* i *ruka* koje se najčešće u pismu bilježe likovima *noguh* i *rukuh*. U navedenom primjeru može se pretpostaviti utjecaj štokavskih književnih tekstova na čakavske zbog toga što se prema podatcima iz Akademijina *Rječnika* spomenuti nastavak ostvaruje samo u štokavskim književnim tekstovima 18. st. Osim toga, u istom pravnom tekstu, u istom kontekstu supostoji i množinski oblik, npr. da jimaju dva lista pri *svojih rukah* (SHK 3, CLXXXVII), koji je u odnosu na oblik *rukuh* tipičniji za čakavske književne tekstove.

Distributivna i sumativna množina ostvaruje se u L imenica ž. roda:

...svi se imaju naći na tih misah i goriti sviće u *rukah* prez da jim se zapovida pod penu librice voska...(MBSK), ...i na martvi dan svi se bratimi imaju skupiti i kada se dviže Božje Tilo, da darže sviće goruće u *rukah* i ako bi koji ne doša na ove mise da plaća libricu voska...(MBSM), ...nego da su iz Senja nikoji ljudi kih nisu jimenovali, po njih poručili i pisali da jimaju dva lista pri *svojih rukah*...(SHK 3, CLXXXVII).

Konačno, distributivna i sumativna množina ostvaruju se i u I imenica sr. roda:

...ako bi koji od naših bratimih rekao...moglo bi se provati s dvama svidoci da je to rekao *svojimi usti* očemo da ti ne bude već naš bratim...(BM, XIV).

Primjeri pokazuju posvemašnju dominaciju množinskih oblika u svim padežima, a u L gdje supostoje množinski i dvojninski oblici pratimo brojčan odnos 3:1 ili 75 % : 25 % u korist oblika množine. Dvojninski oblici pripadaju jednom subjektu, a množinski jednom subjektu ili jednom od većeg broja subjekata, ili većem broju subjekata.

Kongruencija imenica s množinskim pridjevsko-zamjениčkim oblicima u potpunosti je pravilna.

Zaključak

U korpusu čakavskih pravnih tekstova 13. st. nema potvrda za uporabu slobodne dvojnine ili množine. Oblici slobodne množine zabilježeni su tijekom 14. st. u G imenica sr. roda i A i L imenica ž. roda, a dvojninskih oblika nema. Najranije potvrde slobodne dvojnine nalazim tek u 15. st. u NA imenica svih triju rodova i DI imenica m. i ž. roda. Odnos između množinskih i dvojninskih oblika pokazuje prevladavanje oblika množine u NA imenica svih triju rodova, a u DI imenica m. i ž. roda dvojninski su oblici jednako frekventni kao množinski. Slobodna dvojnina u 16. st. javlja se u A imenica sr. roda i I imenica sr. i ž. roda. Odnos između množinskih i dvojninskih oblika pokazuje dominaciju oblika množine u svim padežima imenica svih triju rodova. Sedamnaesto stoljeće slijedi situaciju iz prethodnoga razdoblja u pogledu dominacije množinskih oblika nad dvojniskima – dvojninski se oblici čuvaju u L i I imenica ž. roda samo kao sporadični primjeri. Oblik *rukuh* u primjerima iz 17. i 18. st. nastaje pod utjecajem štokavskih književnih tekstova i za nj uglavnom nema potvrda u starijim čakavskim književnim tekstovima.

Zanimljivo je promotriti odnos između množine i dvojnine u pojedinim padežima tijekom povijesnoga razvoja: od 14. do 18. st. nema zabilježenih oblika G dv. imenica svih triju rodova, a L dv. imenice *ruka* nalazim tek u 17. i 18. stoljeću, pod utjecajem štokavskih književnih tekstova, što je sukladno potvrdama iz Akademijina *Rječnika* (usp. *Rječnik* 1955). Na temelju analizirane građe može se zaključiti da dvojnina kao gramatička kategorija nije bila živa u GL imenica svih triju rodova u čakavskim pravnim tekstovima od 13. do 18. st. Nakon prvotnoga gubljenja u GL došlo je do narušavanja odnosa između množine i dvojnine u NA imenica svih triju rodova – u 17. i 18. st. javljaju se isključivo oblici množine. Na pitanje zašto se dvojnina najdulje sačuvala u DI imenica čini se da nije teško ponuditi odgovor budući da se u spomenutim padežima gotovo uvijek ostvaruje imenica *oči* koja pripada

deklinacijskom tipu imenica *i-osnova, bez množinskih oblika potencijalnih da preuzmu dominaciju nad oblicima dvojine.

Bitna oznaka jezika čakavskih pravnih tekstova od 13. do 18. st. u pogledu odnosa između množine i dvojine, osim sporadičnih primjera iz 16. st., jest u posvemašnjem gubljenju distributivne dvojine. Slobodna se dvojina od 15. do 18. st. upotrebljava isključivo sumativno naglašavajući zbroj, ukupnost parnosimetričnih dijelova tijela ili predmeta u prirodi, dok se slobodnom množinom od 14. do 18. st. podjednako izražavaju i parnost i dvojnost.

Prema kongruenciji s pridjevsko-zamjениčkim oblicima još se u 15. st. dvojina shvaća kao gramatička kategorija broja po značenju i po obliku. Nedostatak potvrda slobodne dvojine s kongruentnim pridjevsko-zamjениčkim oblicima u kasnijim stoljećima onemogućuje sigurnije zaključivanje u pogledu čuvanja dvojine kao gramatičke kategorije po svome značenju, ali može se pretpostaviti kako se ona više od 16. st. ne shvaća kao gramatička kategorija broja po značenju, nego isključivo po obliku s novim, množinskim značenjem.

POPIS IZVORA

14. st.

1. AC – Acta Croatica, VI. Razvod međa posjedovanja patrijarha oglejskoga, kneza pazinskoga, općine pazinske, vlade mletačke i drugih vlastelina zemlje istrijske (5. 5. 1325., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
2. AC – Acta Croatica, XIII. Razvod međa među Mošćenicama i Kožlakom u Istri (2. 11. 1395., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)

15. st.

1. AC – Acta croatica, XXX. Domša z Vladihović, banovac Dalmacije i Hrvatske, oslobađa Ivaniša Grgurića s njegovim kmetovima od pravomoći nižih činovnika (Podhumac, 10. 5. 1431., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
2. AC – Acta croatica, XLII. Oporuka popa Tome Partinića (Bakar, 21. 1. 1445., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
3. AC – Acta croatica, LX. Stol tinski rješava parnu Marka Deaniševića i Jurja Henčića iz Srba (Tnin, 18. 10. 1451., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
4. AC – Acta croatica, LXIV. Knez Štefan Frankapan daruje Mrtinu Oštreheriću više prava i posjedovanja (Modruš, 10. 7. 1457., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
5. AC – Acta croatica, LXVII. Oporuka dom Petra Kršavića (Sustipan, 12. 1. 1460., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
6. AC – Acta croatica, LXXII. Apaj Liković načinja se s modruškim kaptolom za neke dužnosti, što ih je imao prema crkvi toga kaptola (Modruš, 4. 8. 1463., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)

7. AC – Acta croatica, LXXVI. Knez Žigmunt Frankapan daruje samostanu sv. Mikule na Gvozdu neka posjedovanja i prava (9. 8. 1464., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
8. AC – Acta croatica, LXXX. Knezovi Frankapani, Štefan, Dujam, Martin, Juraj, Bartol, Anž i Mikula potvrđuju remetama sv. Jelene i sv. Spasa mlinove i zemljišta (Senj, 5. 3. 1466., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
9. AC – Acta croatica, LXXXI. Mikula, krčki biskup, potvrđuje fratrima crkve sv. Spasa crkvu sv. Kuzme i Damjana (14. 4. 1466., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
10. AC – Acta Croatica, LXXXII. Oporuka Tomana Matešića, kapelana ugljanskoga (Ugljan, 22. 4. 1466., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
11. AC – Acta Croatica, XCI. Modruški kaptol prepisuje listinu kralja Matijaša, u kojoj se daju neka imanja fratrima Sv. Mikule na Gvozdu (Modruš, 10. 6. 1471., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
12. AC – Acta Croatica, XCVIII. Vitko Krajač prodaje svoj vinograd Stanislavu, vikaru samostana sv. Mikule na Gvozdu (1. 4. 1475., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
13. AC – Acta Croatica, CXXX. Ivan Kosinski zalaže dio svoje plemenštine prioru samostana sv. Spasa pred buškim stolom (U Bužah, 1490., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
14. AC – Acta Croatica, CXL. Knez Anž Frankapan daruje fratrima samostana sv. Jelene kod Senja selo Koščice, koje bijaše dano Jeleni, ženi kneza Žigmonta (Brinje, 4. 6. 1493., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
15. AC – Acta Croatica, CLI. Senjski biskup Andrija šalje žakna Andriju, da kupi prineske, kojima bi se imale kupiti orgulje za stolnu crkvu u Senju (16. 8. 1496., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
16. AC – Acta Croatica, CLII. Suvremena bilješka o kugi u Novom u bezimenom novljanskom časoslovu (Novi, 1496., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
17. AC – Acta Croatica, CLX. Paval Slavković prodaje jedan ždrijeb, a pol ždrijeba poklanja fratrima b. d. M. u Zažićnu, pred stolom ličkim (Na Skurini, 26. 4. 1499., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
18. HS – Hrvatski spomenici, 42. Župnik lovranski Raden razdjeljuje svoju imovinu (Lovran, 9. 5. 1410., u: Šurmin, Đ. 1898)
19. HS – Hrvatski spomenici, 128. Jakov Potočnjak daje prepisivati za crkvu sv. Kuzme i Damjana brevijar, a piše ga pop Juraj (Novi, 21. 5. 1459., u: Šurmin, Đ. 1898)
20. HS – Hrvatski spomenici, 177. Bilješka na glagolskom misalu u Propagandi (Omišalj, 17. 6. 1475., u: Šurmin, Đ. 1898)
21. HS – Hrvatski spomenici, 188. Bilješka na glagolskom misalu u Propagandi (Omišalj, siječnja 1480., u: Šurmin, Đ. 1898)
22. HS – Hrvatski spomenici, 198. Oporuka Martina Malkovića (Kraj u Istri, 13. 10. 1484. i 7. 1. 1485., u: Šurmin, Đ. 1898)
23. HS – Hrvatski spomenici, 262. Mikula Mikulanić piše opatu Mikuli u Zagrebu poradi oporuke arhižakna senjskoga Pera, koji je umro u Zagrebu (Senj, 1496., u: Šurmin, Đ. 1898)

24. MR – Mikula (Mikulica) Ružnović prodaje pred kliškim stolom svoju zemlju “u Tišćih” Blažu Jakovliću i ženi njegovoj Katarini (Klis, 20. 5. 1460., u: Šurmin, Đ. i V. Klaić 1903)
25. PS – Poljički statut (1440., u: Junković, Z. 1968)

16. st.

1. AC – Acta Croatica, CLXXXI. Dva senjska kanonika izjavljuju pred kaptolom, da će biti poruci za popa Gašpara Turčića, koji je bio u uzi u modruškoga vikara Pavla Polovića (Senj, 10. 5. 1509., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
2. AC – Acta Croatica, CLXXXVIII. Porotnici svjedoče Humčanima za njihovu plemenštinu (8. 7. 1510., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
3. AC – Acta Croatica, CXC. Povjerenik senjskoga kaptola kazuje, kako su plemeniti ljudi pred njim i pred kraljevim čovjekom zabacili odluku sudaca, koju su ovi bili učinili u parni Pednića s Novakovićem (U Srijanah, 1512., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
4. AC – Acta Croatica, CCXIII. Knez Brnardin Frankapan iskupljuje grad Dubovac od Grgura Štefkovića, komu ga bješe dao za miraz s kćerju svojom Veronikom, te mu daje selo Vinicu (Modruš, 20. 12. 1525., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
5. AC – Acta Croatica, CCXVII. Franjo Jožefić, senjski biskup, piše knezu Krištoforu Frankapanu i uvjerava ga o svojoj odanosti (Šežežd, 13. 3. 1527., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
6. AC – Acta Croatica, CCXXII. Knez Krištofor Frankapan piše senjskomu biskupu Franji Jožefiću, što bi valjalo činiti, da se Hrvatska predobije za Zapolju (Ivanić, 31. 7. 1527., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
7. AC – Acta Croatica, CCLVI. Mihalj i Marko Vinkovići, tuženi da su nekakve novce iskopali, izjavljuju pred stolom topuskim, da se neće opirati, nego da se daju u ruke svojoj gospodi (Topusko, 4. 8. 1550., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
8. AC – Acta Croatica, CCLIX. Obrani suci u parnici kneza Nikole Zrinjskoga protiv kneza Petra Keglevića zbog dobra Selca određuju novi rok za dalje dokazivanje (Petrinja, oko 1552., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
9. AC – Acta Croatica, CCLXXI. Juraj i Krištof, knezovi Zrinjski, daruju Berti Gereciju više selišta u kotaru ribničkom (Ozalj, 13. 8. 1569., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
10. AC – Acta Croatica, CCLXXIII. Juraj i Krištof, knezovi Zrinjski, daruju Janušu Černiku, vjernomu sluzi svomu, sedam i pol kmetskih selišta i jednoga željara na Belici u Međimurju (Ozalj, 26. 11. 1570., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
11. AC – Acta Croatica, CCLXXIV. Knez Stjepan Frankapan, ostavlja oporukom sva svoja dobra nećacima Jurju, Krištofu i Nikoli, knezovima Zrinjskim (1572., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
12. AC – Acta Croatica, CCLXXV. Franjo Klinčić pogađa se mirnim putem sa svojim bratom Ivanom i svakom Mihaljem Mihaljevićem glede nekih stvari, za koje su se bili zavadili (Na Selnici, 1572., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)

13. AC – Acta Croatica, CCLXXVI. Juraj i Krsto, knezovi Zrinjski, zapisuju svojemu kapitanu Pavlu Babonosiću za njegovu službu neka sela u Kučli i Zadobarju (Ozalj, 2. 7. 1572., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
14. AC – Acta Croatica, CCLXXVII. Juraj i Krsto, knezovi Zrinjski, daju Pavlu Babonosiću imanje na Svarči i još druga neka sela za njegove vjerne službe i neke dugove (Ozalj, 2. 7. 1572., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
15. AC – Acta Croatica, CCLXXIX. Stjepan Frankapan poklanja više sela službeniku svomu Krsti Isačiću (Ozalj, 21. 2. 1573., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
16. AC – Acta Croatica, CCLXXX. Stjepan knez Frankapan i Juraj knez Zrinjski daju svojemu slugi Dragoli Kukulici nekoliko sela u vladanju ribničkom (Ozalj, 31. 7. 1573., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
17. AC – Acta Croatica, CCLXXXIV. Juraj i Nikola, knezovi Zrinjski, zalažu više sela u kotaru svoga grada Ribnika knezu Ivanu Izačiću, kapetanu u Ripću (U Čakovu Turnu, 27. 7. 1575., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
18. AC – Acta Croatica, CCLXXXVI. Juraj i Nikola, knezovi Zrinjski, daju svomu ozaljskomu porkulabu Gašparu Bariloviću više sela u kotaru svoga grada Ribnika (U Čakovu Turnu, 1. 11. 1576., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
19. AC – Acta Croatica, CCLXXXVII. Juraj knez Zrinjski načinja se s remetama u Lijepoj Glavi za njihovo vladanje Senkovce (U Čakovu Turnu, 14. 12. 1576., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
20. AC – Acta Croatica, CCLXXXVIII. Knez Stjepan Frankapan daje sluzi svomu Mati Mihaleviću jedno selo u Modruš potoku (Ozalj, 17. 2. 1577., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
21. AC – Acta Croatica, CCXCIV. Krašički sud rješava pravdu među Ivanom Kozlovićem i Matakom Talkovićem (Krašić, 30. 11. 1581., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
22. AC – Acta Croatica, 43. Zadužni list kneza Daje Vukovića na novce, što ih je posudio od kneza Mihalja Herendića (Mlaka na Mrežnici, 14. 1. 1583., u: Kukuljević-Sakcinski, I. 1863)
23. BG – Brte Gržinić, tkalac, i Grže Bilinac Ličanin zamjenjuju međusobno neka zemljišta (Hum, 3. 1. 1599., u: Strohal, R. 1910)
24. HGI – Hrvatske glagoljičke isprave (1516. – 1598., u: Strohal, R. 1926)
25. IKTV – Izvješća o kretanjima turske vojske uz hrvatsku granicu (1545. – 1599., u: Bojničić, I. 1914)
26. JD – Rješava se pravda između Jurja Dike i Martina Radojića za blago pokojnoga Hromca (Vinodol, 9. 1. 1565., u: Strohal, R. 1911)
27. L – Glagoljski lošinjski protokoli notara Mikule Krstinića i Ivana Božičevića (1564 – 1600, u: Košuta, L. 1988)
28. MBG – Matrikula bratovštine Grohota (26. 12. 1561., u: Bezić-Božanić, N. 1996)
29. OMD – Oporuka Mihalja Dešića (Grobnik?, 10. 5. 1577., Margetić, L. i M. Mogaš 1991)
30. OMP – Oporuka Marice Postolarić (Kotor kraj Grižana, 16. 12. 1583., u: Strohal, R. 1910)

31. OVS – Odluke veprinačkoga suda (1589. – 1591., u: Strohal, R. 1914)
32. OVS 1 – Odluke veprinačkoga suda (1598. – 1599., u: Strohal, R. 1917)
33. VPZ 1 – Veprinački zakon (1507., u: Margetić, L. 1995)

17. st.

1. AR – Žena pokojnoga župana Antuna Rubinića daje popisati svoj miraz ili robu (Mošćenice, 7. 5. 1624., u: Strohal, R. 1911)
2. BKU – Bakarski urbar (1605., u: Laszowsky, E. 1915)
3. BV – Senjani se tuže velikomu kapetanu grofu Edlingu na nasilja koja im nanose braća Vukasovići (Senj, veljače 1698., u: Laszowski, E. 1905)
4. C – Poljičke konstitucije nadbiskupa Stjepana Cosmija (1688., u: Mošin, V. 1952)
5. FV – Senjani se tuže velikomu kapetanu grofu Edlingu na Filipa Vukasovića, koji ne želi vratiti njihov statut i protokol (Senj, 1697., u: Laszowski, E. 1905)
6. HGI – Hrvatske glagoljičke isprave (1609. – 1698., u: Strohal, R. 1926)
7. IBSK – Izvješće o bratovštini sv. Križa (Rim, 27. 8. 1684., u: Bezić-Božanić, N. 1984)
8. KL 1 – Kraljevička listina (Kraljevica, 2. 8. 1651.; Knez Petar Zrinski propisuje službe i dužnosti stanovnicima Gerova, u: Lopašić, M. 1894)
9. L – Glagoljski lošinjski protokoli notara Ivana Božičevića (1601. – 1636., u: Košuta, L. 1988)
10. LŠ – Listina Stanka i Ive Švabića (7. 4. 1680., u: Strohal, R. 1907)
11. MBB – Matrikula bogoljubne braće od Zvirače (1630., u: Fisković, C. 1971a)
12. MD – Matej Dobrovac daje svojoj kćeri Gašparini miraz, koju udaje za Antuna Barkovića iz Beršeca (Mošćenice, 22. 11. 1629., u: Strohal, R. 1911)
13. MZ – Mošćenički zakon (1637., u: Šepić, A. 1957)
14. PBSS – Pravilnik bratovštine sv. Stjepana u Grohotama (23. 7. 1679., u: Bezić-Božanić, N. 1993)
15. PHL – Pet hrvatskih listina iz ljubljanskog arhiva (1626. – 1631., u: Ivić, A. 1917)
16. PZOV – Prijepis zapisnika općinskoga vijeća o mesarskom cjenovniku (28. 8. 1603., u: Margetić, L. i M. Moguš 1991)
17. SHK 1 – Spomenici Hrvatske krajine 1, CCLXXII. Senjski sud saslušava svjedoke glede izjava Antuna Mikulanića o budućoj pripadnosti Senja i izmjeni generala karlovačkoga i kapetana senjskoga (Senj, 3.–5. 7. 1609., u: Lopašić, R. 1884)
18. SHK 2 – Spomenici Hrvatske krajine 2, X. Senjski sud saslušava svjedoke u parnici protiv Ivana i Mihe Vladkovića (Senj, 1. 8. 1611., u: Lopašić, R. 1885)
19. SHK 2 – Spomenici hrvatske krajine 2, XX. Senjski sud saslušava Andriju Ferletića i Miloša Skorupovića (Senj, 28. 1. 1612., u: Lopašić, R. 1885)
20. SHK 2 – Spomenici Hrvatske krajine 2, LXVI. Knez Vuk Frankopan oslobađa Ogulince od kmetstva (Ogulin, 3. 3. 1622., u: Lopašić, R. 1885)

21. SHK 2 – Spomenici Hrvatske krajine 2, CLXVII. Povjerenstvo vojničko ustanovljuje međe Brinjanima i u okolici naseljenim Vlasima (Brinje, 22. 5. 1645., u: Lopašić, R. 1885)
22. SHK 2 – Spomenici Hrvatske krajine 2, CLXXVII. Službeni naputak za konjanike na hrvatskoj krajini (Graz, 11. 7. 1649., u: Lopašić, R. 1885)
23. SHK 2 – Spomenici Hrvatske krajine 2, CCIII. Barun Saner, vicegeneral, nalaže općini draganičkoj u ime bana Petra Zrinskoga, da svoju momčad pošalje u pomoć na ogulinsku krajinu protiv Turaka (Karlovac, 4. 3. 1665., u: Lopašić, R. 1885)
24. SHK 3 – Spomenici Hrvatske krajine 3, LIV. Senjani razlažu velikomu kapetanu grofu Edlingu, da je njihova obrana protiv novoj solnoj daći zakonita i da su se Vukasovići ogriješili o slobostine grada Senja (Senj, 14. 1. 1698., u: Lopašić, R. 1889)
25. SHK 3 – Spomenici Hrvatske krajine 3, LXVII. Senjska općina moli biskupa zagrebačkog, Stjepana Selišćevića, zaštitu protiv progonstva svojih neprijatelja (Senj, 22. 10. 1698., u: Lopašić, R. 1889)
26. SHK 3 – Spomenici Hrvatske krajine 3, LXXII. Senjani mole zaštitu u zagrebačkog biskupa Selišćevića radi krivice nanesene im po vojnoj oblasti (Senj, 13. 12. 1698., u: Lopašić, R. 1889)
27. TSI – Tri stare hrvatske isprave iz Rijeke (oko 1614., u: Strohal, R. 1915)
28. TU – Trsatski urbar (1610., u: Margetić, L. i M. Moguš 1991)
29. TZ – Trsatski zakon (1640., u: Margetić, L. i M. Moguš 1991)
30. V – Glagoljski zapisi iz bratovštinske knjige iz Vranje u Istri (1609 – 1633, u: Vlahov, D. 1996)
31. VB 1 – Vicenco Balarin izjavljuje da je posve isplaćen od suca Jurja Rubinića (Mošćenice, 21. 4. 1627., u: Strohal, R. 1911)
32. VU – Vinodolski urbar (1609. i 1653., u: Margetić, L. 1980)

18. st.

1. BM – Pravilnik Bratovštine sv. Mihovila (1762., u: Fisković, C. 1971)
2. HGI – Hrvatske glagoljičke isprave (1704. – 1781., u: Strohal, R. 1926)
3. LIF – Listina Ive Fugljara (Slapno, 1716., u: Strohal, R. 1907)
4. MBSK – Matrikula braće sv. Križa (Veli Varoš, 14. 11. 1709., 5. 12. 1717., u: Bezić-Božanić, N. 1984)
5. MBSM – Matrikula braće sv. Mikule (Veli Varoš, siječnja 1714., u: Bezić-Božanić, N. 1984)
6. SHK 3 – Spomenici Hrvatske krajine 3, CXXXVIII. General knez Hanibal Porcia naseljuje Jesenicu Krajišnicima od Plaškoga (Karlovac, 13. 12. 1705., u: Lopašić, R. 1889)
7. SHK 3 – Spomenici Hrvatske krajine 3, CLXXXVII. Vuk Homolić opisuje bunu senjsku, naperenu protiv obitelji Vukasovića (Rijeka, 1720., u: Lopašić, R. 1889)

8. TK – Testamenti iz Kaštela (1788 – 1800, u: Kužić, K. 2004)
9. VPZ 2 – Veprinački zakon, Corin prijepis (pol. 18. st., u: Mandić, O. 1955)

POPIS IZDANJA TISKANIH IZVORA

- Bezić-Božanić, N. (1984) Četiri pravilnika bratovština iz splitskog Velog Varoša, *Čakavska rič*, 1–2, 105–134.
- Bezić-Božanić, N. (1993) Pravilnik bratovštine sv. Stjepana u Grohotama iz 1679. godine, *Čakavska rič*, 1, 99–111.
- Bezić-Božanić, N. (1996) Bratovština i bratimi Grohota godine 1561., *Čakavska rič*, 1–2, 111–118.
- Bojničić, I. (1914) Izvješća o kretnjama turske vojske uz hrvatsku granicu u drugoj polovici XVI. vijeka, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, 16, 60–101.
- Fisković, C. (1971) Dva pravilnika splitskih bratovština na hrvatskom jeziku, *Čakavska rič*, 2, 117–147.
- Fisković, C. (1971a) Dva pravilnika trogirskih bratovština na hrvatskom jeziku, *Čakavska rič*, 1, 99–122.
- Ivić, A. (1917) Pet hrvatskih listina iz ljubljanskog arhiva, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, 19, 334–335.
- Junković, Z. (1968) Izvorni tekst i prijevod Poljičkoga statuta, *Poljički zbornik*, 1, 32–103.
- Košuta, L. (1988) Glagoljski lošinjski protokoli notara Mikule Krstinića i Ivana Božičevića (1564-1636), *Radovi Staroslavenskog zavoda*, 9, 1–291.
- Kukuljević-Sakcinski, I. (1863) Acta croatica. Listine hrvatske, *Monumenta historica Slavorum meridionalium*, 1, 1–339.
- Kužić, K. (2004) Leksik i grafija u oporukama iz Kaštela na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, *Čakavska rič*, 2, 203–252.
- Laszowski, E. (1905) Prilozi za povjest hrvatske krajine, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, 7, 84–119.
- Laszowsky, E. (1915) Urbar vinodolskih imanja knezova Zrinskih, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, 17, 71–108.
- Lopašić, R. (1884) Spomenici Hrvatske krajine I. Od godine 1479 do 1610., *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, 15, 1–390.
- Lopašić, R. (1885) Spomenici Hrvatske krajine II. Od godine 1610 do 1693., *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, 16, 1–435.
- Lopašić, R. (1889) Spomenici Hrvatske krajine III. Od godine 1693 do 1780 i u dodatku od g. 1531 do 1730., *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, 20, 1–519.

- Lopašić, R. (1894) *Urbaria lingua croatica conscripta*. Hrvatski urbari, *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*, 5, 1–484.
- Mandić, O. (1955) Osnove pravnog uređenja veprinačke općine u XVIII. stoljeću, *Rad JAZU*, 306, 75–119.
- Margetić, L. (1980) *Iz vinodolske prošlosti. Pravni izvori i rasprave*, Rijeka.
- Margetić, L. (1995) Veprinački zakon iz 1507., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 37, 341–367.
- Margetić, L. i M. Mogaš (1991) *Zakon trsatski*, Rijeka.
- Mošin, V. (1952) Poljičke konstitucije iz 1620. i 1688. godine, *Radovi Staroslavenskog instituta*, 1, 175–206.
- Strohal, R. (1907) Nekoliko starih listina iz karlovačkoga kotara, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, 9, 148–160.
- Strohal, R. (1910) Nekoliko neštampanih glagolskih listina, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, 12, 61–78.
- Strohal, R. (1911) Neke glagolske dosada neštampane listine, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, 13, 15–34.
- Strohal, R. (1914) Odluke veprinačkoga suda od god. 1589. – 1591., *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, 16, 117–154.
- Strohal, R. (1915) Tri stare hrvatske isprave iz Rijeke, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, 17, 109–119.
- Strohal, R. (1917) Odluke veprinačkoga suda iz god. 1598. i 1599., *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, 19, 78–116.
- Strohal, R. (1926) Još nekoliko hrvatskih glagolskih isprava, *Vjesnik Kr. državnog arkiva u Zagrebu*, 2, 178–207.
- Šepić, A. (1957) Zakon kaštela Mošćenic, prijepisi njegovi, tekst i jezik, *Rad JAZU*, 315, 233–285.
- Šurmin, Đ. (1898) Hrvatski spomenici. Acta croatica (ab anno 1100-1499), *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*, 6, 1–500.
- Šurmin, Đ. i V. Klaić (1903) Dvije hrvatske isprave XV. stoljeća, *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, 5, 54–64.
- Vlahov, D. (1996) *Glagoljski rukopis iz Vranje u Istri (1609.-1633.)*, Pazin.

CITIRANA LITERATURA

- Belić, A. (1932) *O dvojini u slovenskim jezicima*, Beograd.
- Belić, A. (1950) *Istorija srpskohrvatskog jezika. Knj. II sv. 1: Reči sa deklinacijom*, Beograd.
- Damjanović, S. (1984) *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Zagreb.

- Damjanović, S. (1998) Jezičnostilska raslojenost hrvatskoglagoljskih srednjovjekovnih tekstova, *Croatia*, 45–46, 57–69.
- Degtarev, V. I. (1982) Proishozhdenie imen pluralia tantum v slavjanskih jazykah (K opredeleniju semantičeskikh mehanizmov leksikalizacii form mn. č.), *Voprosy jazykoznanija*, 1, 65–77.
- Derganc, A. (1993) Spremembe nekaterih dvojninskih oblik in zvez v slovenščini in ruščini, *Slavistična revija*, 1, 209–218.
- Hercigonja, E. (1999) Dvojina u jeziku tekstova hrvatskoglagoljičke neliturgijske književnosti XV. stoljeća (raščlamba građe iz Petrisova zbornika od 1468. i primjera iz 'acta croatica'), *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 25, 123–140.
- Iordanskij, A. M. (1960) Istorija dvojtvennogo čisla v russkom jazyke, Vladimir.
- Jurčević, I. (2002) *Jezik hrvatskoglagoljskih tiskanih brevijara*, Osijek.
- Jurišić, B. (1992) *Nacrt hrvatske slovnice. Glasovi i oblici u poviestnom razvoju* (pretisak), Zagreb.
- Maretić, T. (1910) Jezik slavonskijeh pisaca. Prilog istoričkoj gramatici hrvatskoj ili srpskoj, *Rad JAZU*, 180, 146–232.
- Maretić, T. (1915) Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka. Drugi prilog istoričkoj gramatici našega jezika, *Rad JAZU*, 209, 173–240.
- Mihaljević, M. (2004) Deklinacija imenica u najstarijim hrvatskoglagoljskim fragmentima, *Glagoljica i hrvatski glagolizam* (zbornik), 625–636.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1931). Dio X, JAZU, Zagreb.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1955). Dio XIV, JAZU, Zagreb.
- Simeon, R. (1969) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb.
- Vince, J. (2004) Brojevi 1, 2, 11 i 12 u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, *Glagoljica i hrvatski glagolizam* (zbornik), 595–605.
- Žolobov, O. F. (1998) *Symbolik und historische Dynamic des slavischen Duals* = Simvolika i istoričeskaja dinamika slavjanskogo dvojtvennogo čisla, Frankfurt am Main.
- Žolobov, O. F. i V. B. Kryš'ko (2001) *Istoričeskaja grammatika drevnerusskogo jazyka. II: Dvojtvennoe čislo*, Moskva.

IL DUALE LIBERO (PARI) NEI TESTI DI DIRITTO IN CIACAVO DAL 14 AL 18 SECOLO

R i a s s u n t o

L' autore nell' articolo esamina il rapporto tra il plurale e il duale nell' ambito della definizione di oggetti o parti del corpo a simmetria doppia. La ricerca condotta su testi di diritto in ciacavo, datati dal 14 al 18 sec., attesta il prevalere della forma plurale dal 16 sec. Il duale libero (pari) era in uso dal 15 sec. Mettendo in rilievo la totalità, il complesso delle parti del corpo a simmetria doppia o di oggetti nella natura, mentre con il plurale libero si esprimeva sia il pari che il duale. Dal 16 sec. il duale non è inteso come categoria numerica

grammaticale per significato, ma esclusivamente per forma con il nuovo significato di plurale.

Parole chiave: *duale, plurale, ciacavo, diritto*

„FREE“ DUAL IN ČAKAVIAN LEGAL TEXTS
FROM THE 14th TILL THE 18th CENTURY

S u m m a r y

The author focuses on the relationship between plural and dual number in denoting objects or body parts that come in pairs.

A research conducted on the corpus of the Čakavian legal texts from the 14th till the 18th century reveals that the plural forms dominated from the 16th century. „Free“ dual was used from the 15th century to emphasize the sum, the totality of all symmetrical objects and body parts of which there are commonly only two, whereas „free“ plural was used with the number two, as well as to refer to the entities that come in pair.

From the 16th century onwards the dual was not perceived as a grammatical category of number according to its meaning, but exclusively according to its form to which the new, plural meaning was added.

Key words: *dual, plural, Čakavian idiom, law*

Podaci o autoru:

Dr. Boris Kuzmić, viši asistent na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Ivana Lučića 3, Zagreb, tel. 01-6120-085; kućna adresa: Novoselečki put 163, 10 040 Zagreb.